

Slottsträdgården 2

Kulturmiljöanalys

Slottsträdgården 2
Västerås kommun
Västmanlands län

Sara Bäckman
Jennifer Eklund
André Strömqvist
Jan Åblström



Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Pilgatan 8D
721 30 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2023

Omslag: Åke V. Larsson 1972, Västmanlands läns museum. Där inget annat anges är foton tagna av Sara Bäckman och André Strömqvist.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

Innehåll

| | |
|---|----|
| Sammanfattning | 4 |
| 1. Inledning | 6 |
| 2. Aktuell lagstiftning..... | 8 |
| 3. Befintliga skydd och ställningstaganden..... | 10 |
| 4. Historik..... | 14 |
| 5. Kulturhistorisk värdering..... | 36 |
| 6. Analys | 41 |
| 7. Rekommendationer | 48 |

Sammanfattning

Kulturmiljöanalysen för fastigheten Slottsträdgården 2 i Västerås, som består av en byggnad och en före detta slottspark, syftar till att undersöka hur de föreslagna åtgärderna påverkar de befintliga kulturvärdena på platsen. En framtida ändrad användning av byggnaden är möjlig om byggnadens karaktärsdrag och värdebärare respekteras och tas tillvara i arbetet. Även tillbyggnader är möjliga på eller intill vissa delar av byggnaden. Den före detta slottsträdgården har höga kulturhistoriska värden och har fortfarande kvar delar från olika tidsepoker från 1700-talet och framåt. Parken har stor potential för utveckling och för vidare arbete med att tydliggöra värden och strukturer. Detta uppdrag har utförts på uppdrag av fastighetsägaren Imperia fastigheter AB genom VD Niclas Ericsson under hösten 2023. Arbetet har bestått av arkivstudier och platsbesök. Byggnadsantikvarie, trädgårdantikvarie och en arkeolog har medverkat i uppdraget.

Rekommendationer och riktlinjer

Slottsparken

- Parkanläggningens ska vårdas och underhållas så att de kulturhistoriska värdena inte minskar. En vård- och underhållsplan bör tas fram för att säkra en framtida skötsel av parken så de kulturhistoriska värdena bibehålls. Restaurerings- och gestaltungs-förslag ska ha utgångspunkt i trädgårdens kulturhistoriska värden.
- Inventera trädgården för att kartlägga förekomst av äldre perenner. Inventering bör utföras vid tre tillfällen under växtsäsongen för att växter med olika tillväxtfaser ska kunna identifierats korrekt. Makrofossilundersökning av bottensedimentet i dammen kan ge information av vad som odlats i trädgården tidigare. Sortbestäm de äldre fruktträden med utgångspunkt i inventeringen från 1947 som visar att flera av sorterna är lokala sorter, möjligen ovanliga, från Mellansverige.
- Byggnader får generellt inte uppföras inom gamla slottsträdgården. En mindre parkbyggnad i högst en våning som stödjer den offentliga allmänna parkens och platsens ändamål kan vara möjligt. Byggnaden ska placeras med hänsyn till siktlinjer.
- Trädallén ska bevaras. Alléträden visar en tidigare väg till och från fängelset. Träd får endast fällas av biologiska eller säkerhetsmässiga skäl och ska om möjligt ersättas med nytt träd av samma art och i samma läge.
- Ruddammen är känslig för förändring och bör vårdas för sin fortlevnad. Dess utformning och sträckning ska bevaras.
- Promenadparken söder om ruddammen är relativt känslig för förändring och bör restaureras utifrån historiska källor.
- Området norr del, norr om ruddammen, är kraftigt förändrat och har krympt i storlek. Den ursprungliga gestaltningen går inte att återskapa. Nya parkanläggningar är möjliga inom norra delen om de görs med hänsyn till de kulturhistoriska värdena och efter att lämpliga arkeologiska undersökningar utretts.
- Fruktträd och parkträd ska skötas med hänsyn till de kulturhistoriska värdena.

Planteringar kring Länsstyrelsebyggnaden

- Områdets övergripande plan och gestaltning kring Länsstyrelsen bör bevaras med utgångspunkt i anläggningen från 1960-talet.
- Vistelseyta och grönyta på södra sidan bör behålla sina sträckningar och material. Hårdgjorda ytor bevaras. Vid behov av byte av plattor ersätts de med samma material, behandling och format som ursprungliga.
- Parkeringsytor, körbana, etc. öster och söder om byggnaderna tål förändring.
- Angöringsyta framför entrén i norr tål förändring.
- Buskplanteringar vid A-hus bör fortsatt ha samma artsammansättning.
- Den öppna gräsyta med plantering och plattsättning mellan A-huset och C-huset bör i fortsättningen vara en öppen grön yta och inte bebyggas. Planteringarna tål förändringar med hänsyn till karaktärsdragen. Den gatstensbelagda sittplatsen och pilträdet är tål förändring.

Länsstyrelsebyggnad

- Byggnadskomplexet har ett högt kulturhistoriskt värde. Gemensamma karaktärsdrag såsom sitt tydligt modernistiska formspråk, sina slätputsade osmyckade fasader i rödbrun kulör och horisontella fönsterband med bruna bågar samt plana eller flacka tak med taklist. Detta uttryck ska bevaras och visar på byggnadskropparnas ursprungliga gemensamma verksamhet. Vård och underhåll skall ske med material och metoder anpassade till byggnadens egenart.
- Byggnaderna bör förses med rivningsförbud i plan.
- Det bör i framtiden framgå att byggnaderna har en tydlig offentlig förvaltningskaraktär. Byggnaden ingår i ett kulturhistorisk värdefullt område tillsammans med andra förvaltningsbyggnader och ska fortsättningsvis utgöra ett värde där i. Fasad mot norr och öster är viktiga för att i framtiden fortsätta visa denna förvaltningskaraktär.
- Vissa fasadförändringar kan tillåtas på delar av byggnaderna om dessa görs med hänsyn till byggnadens ursprungliga karaktär. E-huset samt C- och D-huset mot väster samt gården är ytor och fasader som tål större förändringar i form av fasadändring, till- och påbyggnader.

Viktiga vyer och siktlinjer

- Vyn från slottet/Ringvägen mot byggnadens norra fasad/entré är viktig.
- Vyn från Nanna Swartz gata mot slottet bör beaktas vid eventuella tillbyggnader på gård.
- Vyn mot A-huset från Våghusbron/åpartiet är viktig.
- Vyn mot in i parken från åpartiet är viktig.
- Siktlinje mot öster från Nanna Swartz gata förbi Länsstyrelsens byggnad, och f.d. länsfängelset är viktig.
- Siktlinje från slottet mot A-huset och vidare mot Mälaren är viktig.
- Siktlinje från gång- och cykelväg väster om slottet förbi A-huset är viktig.

Konst

- Konstverket ”Stampspel” ska bevaras på fastigheten. Verket är skyddat av upphovsrätten. Vid eventuell flytt av konstverken bör dialog föras med konstnären.

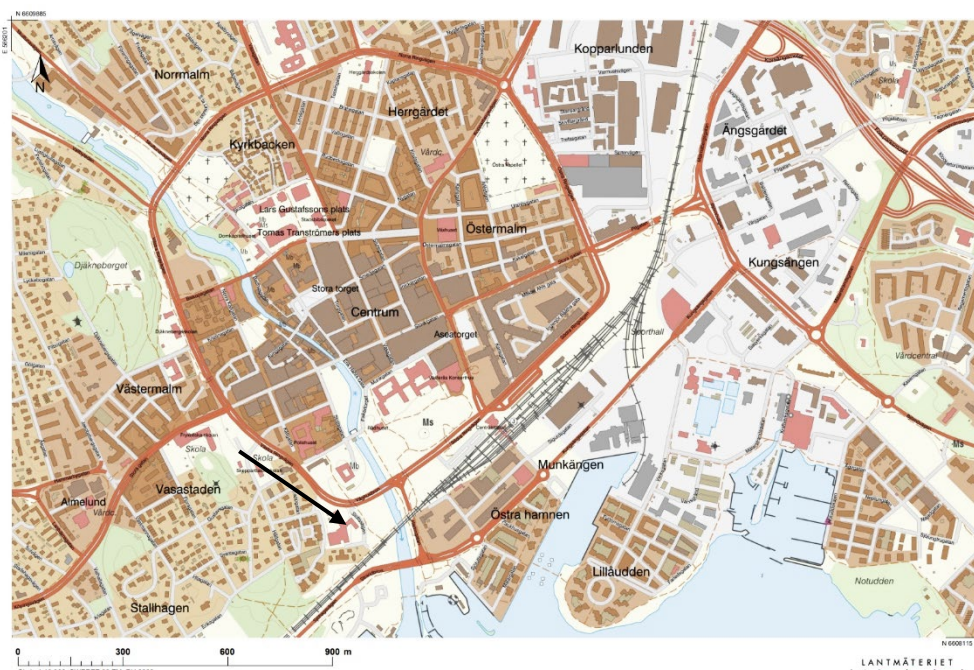
1. Inledning

Bakgrund

Den 17 november 2022 tog byggnadsnämnden i Västerås beslut om att ta fram en ny detaljplan för fastigheten Slottsträdgården 2. Stiftelsen Kulturmiljövård genom Sara Bäckman, byggnadsantikvarie, fick den 4 september i uppdrag av Imperia fastigheter AB genom VD Niclas Ericsson att ta fram en kulturmiljöanalys för fastigheten.

Nulägesbeskrivning

Detaljplaneområdet är ca 23 000 kvadratmeter. Området angränsar till Svartån i öst, järnvägen i söder, Ringvägen i norr och av bostadsbebyggelse i väst. Den aktuella byggnaden på fastigheten inrymmer idag kontor samt lokaler för daglig verksamhet. Östra delen av området består av en park som tidigare utgjort delar av slottsträdgården till Västerås slott. Den består av flera tidslagar från 1700-talet och framåt med en ruddamm, gamla fruktträd, rester av en allé, murverk, parkträd med mera. Parken avskildes från Västerås slott i och med anläggandet av Ringvägen på 1960-talet. Området ingår i riksintresset Västerås stad och bedöms vara ett kulturhistoriskt intressant område samt en kulturhistorisk intressant byggnad enligt kunskapsunderlag för Västerås innerstad.



Figur 1 Karta över Västerås med aktuell fastighet markerad med pil. Karta från Lantmäteriet, skala 1:10 000.

Syfte och omfattning

Kulturmiljöanalysen ska undersöka hur föreslagna åtgärder påverkar de befintliga kulturvärdena på platsen. De åtgärder som ska utredas är om den byggnad som finns där i dag kan få en annan användning. Inom fastigheten finns delar av den äldre slottsträdgården som tidigare tillhört Västerås slott. Kulturmiljöanalysen ska redogöra för vilka delar av det gröna kulturarvet som finns kvar och bör skyddas.

Genomförande

Medverkande i uppdraget har varit Sara Bäckman, byggnadsantikvarie, som har analyserat de byggnadshistoriska värdena samt sammanställt rapporten, André Strömqvist, trädgårdsantikvarie, som har analyserat och beskrivit slottsparken, Jan Ählström, arkeolog som står bakom avsnittet om fornlämningar

samt Jennifer Eklund, byggnadsantikvarie som skrivit delar av historiken i rapporten. De befintliga byggnadskropparnas kulturvärden har analyserat. Platsens historik och fornlämningar har klarlagts och platsens framväxt, förändringar och betydelse har sammanställt. Genom kart- och arkivstudier, platsbesök samt litteratur och kunskapsunderlag har platsens sammanlagda kulturhistoriska värden sammanställts. Dessa analyseras genom de förslag på åtgärder som planeras på fastigheten.

Metod

I arbetet med den kulturhistoriska värderingen av området har vi tagit utgångspunkt i de bedömningsgrunder som redogörs för i Riksantikvarieämbetets rapport ”Plattform Kulturhistorisk värdering och urval” (Génétay & Lindberg, 2015-01-19). Ett kulturhistoriskt värde består i de möjligheter en kulturmiljö har att förmedla kunskaper om, och förståelse för, olika historiska skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag. Ju tydligare en företeelse kan bidra till möjligheten att tillgodogöra sig och kommunicera en bredd av kulturhistorisk kunskap, desto högre anses dess kulturhistoriska värde vara.

Vid utredningen har arkiv- och kartstudier, litteraturstudier och fältbesök företagits.

Känslighets- och tålighetsbedömningen bedöms med utgångspunkt från det kulturhistoriska värdet - det vill säga vilka åtgärder och förändringar som kan vidtas utan att det kulturhistoriska värdet minskar. Det kulturhistoriska värdet är en sammanvägning baserad på platsbesök, arkivstudier, tidigare inventeringar och värderingar och en sammanställning av platsens historik. Känslighets- och tålighetsanalysen görs på hela fastigheten och redovisar i tre nivåer.

Avgränsning

Kulturmiljöanalysen berör hela fastigheten Slottsträdgården 2. Utblickar har gjorts till närliggande kulturhistoriskt värdefulla byggnader som kan tänkas påverkas av förslaget eller som påverkar den byggnad som finns på fastigheten idag. Särskild hänsyn har tagits till siktlinjer. Den kulturhistoriska värderingen av Länsstyrelsens byggnad anger endast exteriöra värden.



Figur 2 Vy över Svartån mot före detta slottsparken och Länsstyrelsens byggnad 2023.

2. Aktuell lagstiftning

Kulturmiljölagen

I kulturmiljölagen finns bland annat bestämmelser om fornlämningar, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. I det aktuella utbredningsområdet finns fornlämningar i den före detta slottsträdgården. Det intilliggande Västerås slott är byggnadsminne.

2 Kap Fornlämningar

En fornlämning är en lämning efter människors verksamhet under forna tider som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven, lämningen ska även ha tillkommit före 1850. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen på något sätt förändra, rubba, ta bort, gräva ut, skada, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Grundprincipen är att fornlämningar ska bevaras för framtiden om det inte visar sig att samhällsintresset för en exploatering överväger. Går det inte att undvika en fornlämning vid en exploatering kan länsstyrelsen fatta beslut att en arkeologisk undersökning ska genomföras.

3 kap Byggnadsminnen

Enligt kulturmiljölagen 3 kap får en byggnad eller anläggning förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen om den anses ha ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. En sådan förklaring innebär att byggnaden eller anläggningen ska bevaras för framtiden och att anläggningen sparas som ett historiskt dokument över en gången tid och dess människor och samhälle. Ett byggnadsminne kan bestå av en enskild byggnad eller ett område med ett stort antal byggnader. Det finns två typer av byggnadsminnen – byggnadsminnen, så kallade enskilda, och statliga byggnadsminnen. De statliga byggnadsminnena ägs av staten och det är regeringen som fattar beslut om dessa. Riksantikvarieämbetet har tillsynsansvar. För de enskilda byggnadsminnena är länsstyrelsen tillsynsmyndighet.

Förordningen om statliga byggnadsminnen

I denna förordning finns bestämmelser om statliga byggnadsminnen.

Skyddsbestämmelser

6 § När en byggnad har förklarats för statligt byggnadsminne ska Riksantikvarieämbetet genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnadsminnet ska vårdas och underhållas och i vilka avseenden det inte får ändras. Skyddsbestämmelserna får avse att ett område kring byggnadsminnet ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

Plan och bygglagen

Förvanskningsförbud, anpassat underhåll och varsamhetskrav

Plan- och bygglagen är den lag som till stor del styr bebyggelsen i landet. Den innehåller bland annat bestämmelser om översiktsplanering, planläggning och byggnadslov och kan sägas vara en sammanvägning av allmänna och enskilda intressen.

Enligt PBL kap. 8 § 13 (förvanskningsförbud) får byggnader, anläggningar, tomter, allmänna platser och bebyggelseområden som är särskilt värdefulla ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte förvanskas.

Enligt PBL kap. 8 § 14 (anpassat underhåll) ska ett byggnadsverk hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Enligt PBL kap. 8 § 17 (Varsamhetskrav vid förändring) ska ändringar och tillägg av byggnader utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Kravet gäller alla byggnader och vid alla ändringar, såväl vid tillbyggnad som vid ombyggnad och övriga ändringar. Det gäller såväl invändigt som utvändigt och oberoende av om en åtgärd är bygglovs- eller anmälningspliktig eller inte.

Vid planläggning gäller även hänsynskravet, 2 kap. 6 §, som säger att all bebyggelse ska utformas och placeras lämpligt med hänsyn till kulturvärdena på platsen.

Plan- och bygglagen gäller för alla förändringar på alla hus, både exteriört och interiört, och även för bebyggelsemiljöer. Lagen gäller även för åtgärder som inte kräver bygglov. Fastighetsägaren eller byggherren är ansvarig för att lagen efterföljs.

Förutom de fastställda skydd och krav som plan- och bygglagen ställer på bebyggelse ger lagen även kommuner möjlighet att lagskydda kulturhistoriskt värdefull bebyggelse genom skyddsbestämmelse ”q” i detaljplaner. En sådan bestämmelse kan slå fast att en byggnad inte får rivas, att underhåll ska ske med material och metoder anpassade till dess egenart och att den ska vårdas så att den inte förfaller. Man kan även meddela utökad bygglovsplikt för till exempel underhållsåtgärder och ange varsamhetsbestämmelsen ”k”, vilket kan reglera att vid om-, till- och nybyggnad ska karaktärsdrag och värden enligt planbeskrivningen särskilt beaktas.

Miljöbalken

Miljöbalken är en övergripande lag som syftar till att värna om miljön som helhet. Bestämmelserna är till för att främja en hållbar utveckling för nuvarande och kommande generationer, så att alla kan leva i en hälsosam och god miljö.

I miljöbalken anges att områden av riksintresse för kulturmiljövärden ska skyddas från åtgärder som kan innebära påtaglig skada. Riksintressen kan endast vägas mot andra riksintressen och inte mot övriga allmänna intressen. Skyddet för riksintressen återfinns i miljöbalken 3 kap. 6 §.

Strandskydd gäller vid havet och vid insjöar och vattendrag enligt 7 kap. 13 §. Strandskyddet syftar till att långsiktigt trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och att bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på land och i vatten. Strandskyddet omfattar land- och vattenområdet intill 100 meter från strandlinjen vid normalt medelvattenstånd (7 kap. 14 § Strandskyddsområde).

Biotopskydd

Följande sju biotop typer är skyddade i hela landet: alléer, källa med omgivande våtmark i jordbruksmark, odlingsröse i jordbruksmark, pilevall, småvatten och våtmark i jordbruksmark, stenmur i jordbruksmark och åkerholmar. Inom detaljplaneområdet finns en av dessa biotop typer; alléer. Alléer omfattas av det generella biotopskyddet, vilket innebär att det är förbjudet att ta bort eller skada dessa enligt miljöbalkens 7 kap. 11 § och förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken. Definitionen av allé enligt det generella biotopskyddet är lövträd planterade i enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd. Om ingrepp i en allé inte kan undvikas måste dispens från miljöbalken sökas hos länsstyrelsen. Av 7 kap. 11 och 26 §§ miljöbalken framgår att dispens från biotopskyddet får medges endast om det finns särskilda skäl och är förenligt med förbudets syfte.

3. Befintliga skydd och ställningstaganden

Fornlämningar

Slottsträdgården 2 återfinns strax söder om utbredningen av Västerås medeltida stadslager (fornlämning L2002:434). Kulturmiljöregistret (KMR) redovisar inte några fornlämningar eller andra lämningar inom fastigheten. Fastighetens östra del infaller inom Västerås slottsträdgård enligt äldre kartor. Inom fastigheten finns en lämning efter slottsträdgården i form av en fiskdamm/ruddamm vilken anlades under 1700-talets mitt. Fiskdammen är inte registrerad i KMR men uppfyller rekvisiten för fornlämning. En antikvarisk kontroll genomförd invid fiskdammen påvisade förekomst av fyllnadsmassor från olika skeden (Jonsson 2001).

Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen på något sätt förändra, rubba, ta bort, gräva ut, skada, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Kulturmiljölagen kap 2.

Det kan inte uteslutas att lämningar efter äldre trädgårdsanläggningar, t ex planteringar, byggnader och gångsystem, kan förekomma. Inför exploatering inom fastigheten kan en arkeologisk utredning bli aktuell för att klargöra fornlämningsförekomsten. Länsstyrelsen avgör behovet av en arkeologisk utredning.

Riksintresse för kulturmiljövården

Utredningsområdet ingår i ett område för riksintresse för kulturmiljövården Västerås [U24]. Västerås innerstad är unik i Sverige med många kvalitativa byggnader uppförda under åren 1930–1980. Det som kallas modernismen. Då skedde en stor centrumomvandling i industristaden Västerås som blev en föregångsstad kring trafikplanering med breda gator, tunnelsystem under centrumkärnan och en ringled runt centrum. Byggnaderna som uppfördes höll en ovanligt hög kvalitet. 2018 ändrade Riksantikvarieämbetet det riksintresset för kulturmiljövård som innefattar Västerås innerstad. Numera är Västerås modernistiska centrumområde en del av riksintresset. Det betyder att bebyggelsen behöver värnas och skyddas. Kunskapen om byggnadernas kvaliteter är i dag inte så stor. Därför riskerar de att förändras och försämrans genom ombyggnationer och byte av ursprungliga material.

Ett område av riksintresse för kulturmiljövården ska skyddas från åtgärder som kan innebära "påtaglig skada". En riksintresseförklaring är i sig inte ett skydd utan kräver att ett ansvar tas från kommunalt håll och juridiskt enligt plan- och bygglagen. Planläggning ska också genomföras med hänsyn till bland annat skydds- och varsambetsbestämmelser. Miljöbalken

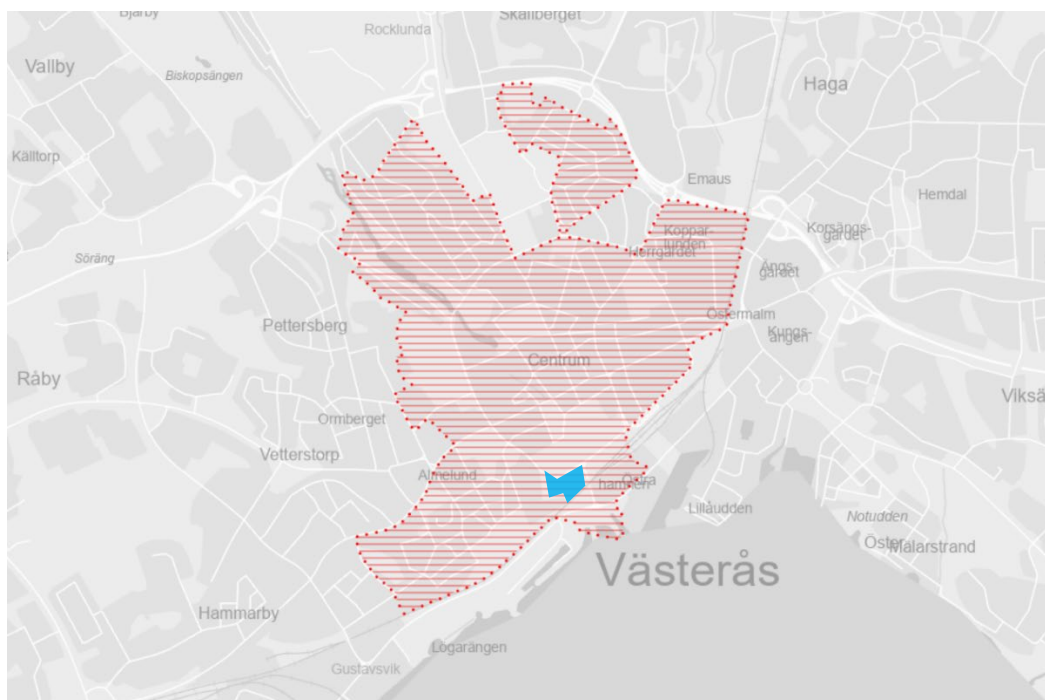
Motivering till riksintresse

Stadslandskap med stadsmiljöer präglade av medeltida strukturer, regleringen under 1600-talet, industrisambällets stadsbyggande främst i form av industrimiljöer, bostadsområden och samhällsservice från ca 1880-tal -1940-tal, centrumområde som visar modernismens centrumomvandling från ca 1950-tal – 1970-tal samt av betydelsen som stiftsstad, skolstad och residensstad.

Uttryck för riksintresset (endast uttryck som är aktuella för området eller gränisar till är medtagna)

- Västerås slott med f.d. stallbyggnad och uthus samt omgivande parkområde.
- Västerås gamla lasarett och fängelset med omgivande mur i tidstypisk putsarkitektur från 1850- och 60-talet.

- Centrumområde med enhetlig modernistisk bebyggelse från 1950–1970-talen, konstnärlig utsmyckning inom och intill byggnaderna, stora varuhus med gallerior och parkeringshus som en del av det modernistiska idealet samt trafikseparering med tunnelsystem under centrumkärnan som gett möjlighet till torgbildningar för folkliv och kulturarenor. Modernistiska offentliga och kontorsbyggnader av hög arkitektonisk kvalitet så som Melkerkontoret med dess enhetliga och modernistiska glasfasad, Västerås stadshus med strama stenfasader och karaktäristiskt klocktorn, Västerås stadsbibliotek med tegelfasader och mosaikkonst samt polishuset med dess repetitiva betongfasader.



Figur 3 Karta över Västerås med riksintresset för kulturmiljövården Västerås [U23] markerat i horisontella ränder i rött. Aktuell fastighet markerat med helfärgat blå figur.

Kulturhistorisk värdefullt område samt byggnad

Den aktuella fastigheten ligger inom ett område som bedömts vara ett kulturhistorisk värdefullt område, Östra Stallhagen. Byggnaden på fastigheten har bedömts vara en kulturhistoriskt värdefull byggnad. De angränsande byggnaderna f.d. länsfängelset samt f.d. lasarettet är även de kulturhistorisk värdefulla byggnader. Värderingen är hämtad från *Kulturmiljöunderlag Västerås innerstad - delområde väst, 2023*, ett samverkansprojekt mellan Västerås stad, Västmanlands läns museum och Länsstyrelsen i Västmanlands län.

Bebyggelseområdet och byggnaderna bedöms vara särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. De bör hanteras enligt 8 kap. 13 § plan- och bygglagen i fortsatt planering och prövning. Enligt 8 kap. 13 § plan-och bygglagen är det förbjudet att förvanska en sådan byggnad, tomt eller bebyggelseområde.

Värdebeskrivning

Bebyggelseområdet visar lång kontinuitet av uppförandet av institutions- och förvaltningsbyggnader såsom fängelse, lasarett, skolbyggnad och byggnader för Länsstyrelsens verksamhet från mitten av 1800-talet och framåt. Dessa välbevarade byggnader kan ge kunskap om platsens historiska användning och om uppbyggnaden av den moderna staden och det svenska samhällsbygget. Detta är intressant ur ett samhällshistoriskt perspektiv. Byggnaderna visar även på skiftande arkitekturideal under cirka 100 år.

Viktiga karaktärsdrag

- Gemensamma karaktärsdrag är stora byggnadsvolymer, stram arkitektur och slätputsade fasader.
- Byggnader i nyklassicistisk stil med symmetrisk fasaduppbyggnad, gesimser, rusticerad bottenvåning, korspostfönster, mörkmålade fönsterbågar, pilastrar, hörnkedjor och tak täckt av mörkmålade falsad plåt.
- Byggnaden för Länsstyrelsen Västmanlands län har en modern utformning med en stor osymmetrisk volym med en rätlinjig sammansatt byggnadskropp i olika höjd. Horisontella fönsterband som sträcker sig ut till hörn med bruna bågar av metall. Slätputsade osmyckade fasader i en rödbrun kulör. Plant tak delvis täckt av kopparplåt.
- Omgivande parkmiljö med gångtor, gräsytor, träd och buskar.



Figur 4 Det kulturhistoriska värdefulla området Stallbagens yta markerat i röd skraffering. Slottsträdgården 2 ligger delvis inom området. Kulturhistoriska värdefulla byggnader markerat med röd kontur.

Grönstrukturplan 2023

Grönstrukturplan för Västerås tätort och serviceorter från 2022 har arbetats fram så att den kan fungera som en vägledning för kommunens fysiska planering och förvaltning av grönytor i både Västerås tätort och i serviceorterna. Den är ett detaljerat planeringsunderlag för ett allmänt intresse och genom planen kan en särskild fråga – grönstruktur – belysas djupare än vad som är möjligt i översiktsplanen, som tar upp ett stort antal frågor. Enligt grönstrukturplanen klassas den östra delen av planområdet, f.d. slottsparken, som ett mycket värdefullt grönområde. Dessa områden har avgörande betydelse för tätortens grönstruktur och identitet samt för biologisk mångfald och för rekreation. De ska därför bevaras och utvecklas.

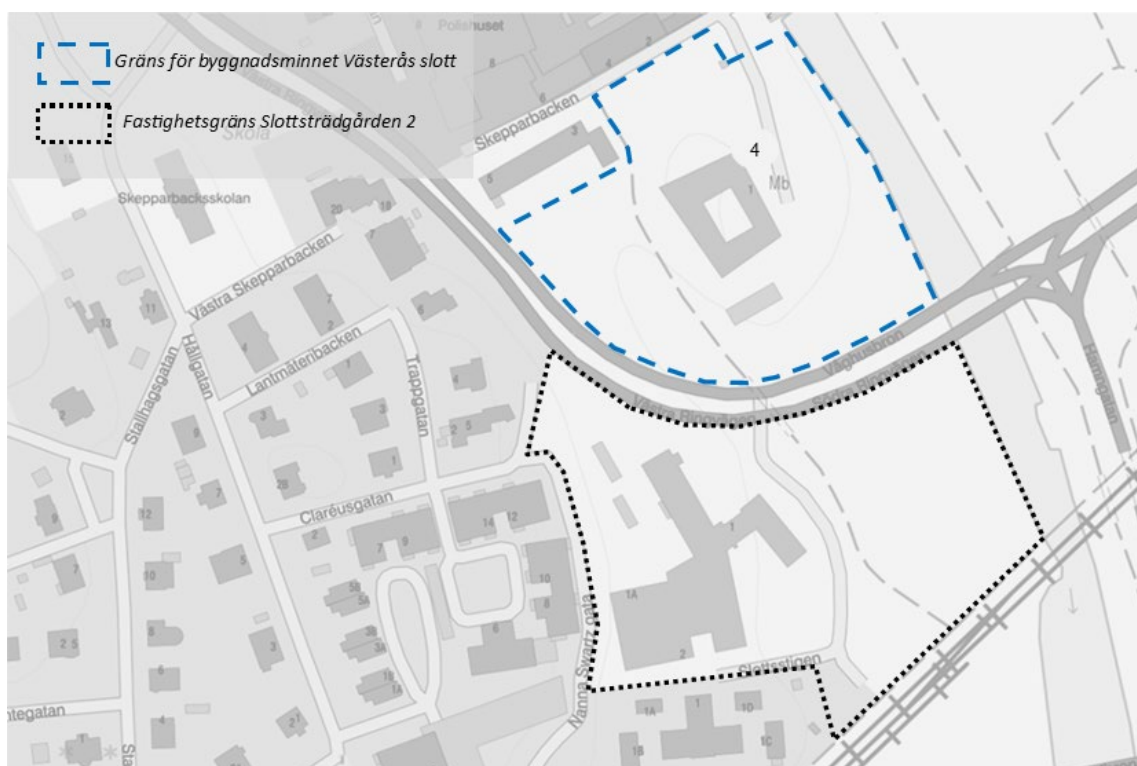
Statligt byggnadsminne

Det på intilliggande fastighet Västerås slott förklarades som statligt byggnadsminne år 1935. Skyddsföreskrifter beslutades av regeringen 2006-05-11, regeringsbeslut nr I:11. Enligt skyddsföreskrifterna omfattas det på kartbilagan markerade parkområdet, vilket utgör den nuvarande slottsparken.

Slottsparken har vid ett flertal tillfällen genom historien förminskats då Västerås stad krävt mark för sin utveckling och framväxt. Det skyddade parkområdet kring Västerås slott avgränsas i söder av Västra ringvägen. Söder om ringleden finns rester av den slottspark som tidigare sträckte sig åt detta håll. Idag är det svårt att uppfatta dessa lämningar. Statens Fastighetsverk anser enligt Vårdprogram för slottsparken kring Västerås slott U 001 från 2015 att det är viktigt att sprida kunskap om områdets ursprung och långa kulturhistoria så att området inte omgestaltas utan hänsyn till detta. Det finns annars en påtaglig risk att de spår som ännu idag finns kvar utplånas eller att området i framtiden bebyggs. Detta innebär ett hot mot slottsparken och de historiska intressena inom området bör bevakas.

Behov av utvidgat skydd

De skyddsföreskrifter som idag finns för det statliga byggnadsminnet har sin södra gräns vid Västra ringleden i söder. Detta innebär att resterna av den historiska parken som ligger inom fastigheten Slottsträdgården 2 ligger utanför det egentliga skyddsområdet för slottsparken. Statens Fastighetsverk anser att de bör verka för kunskapsspridning om områdets ursprung så att kulturhistoriskt felaktiga åtgärder inte utförs.



Figur 5 Gränsen för byggnadsminnet i blått. Illustration ur Vårdplan för slottsparken kring Västerås slott U 001. Statens fastighetsverk 2015.

4. Historik

Västerås och Västerås slott

Svartån har spelat en betydande roll för uppkomsten av Västerås första stadsliknande bebyggelse uppkom under 900-talets slut, placerades längs med delar av Svartån. Slottets äldsta del antas härröra från 1200-talets mitt och utgjordes av en kungsgård.

De äldsta dokumenten som tar upp trädgårdsanläggningar vid Västerås slott är från 1500-talet. Ganska långt fram i tiden var trädgårdsanläggningarna vid Västerås slott i första hand koncentrerade till området öster om Svartån, där Vasaparken ligger idag. På 1540-talet lät nämligen Gustav Vasa anlägga Kungsträdgården på platsen. Under slutet av 1500-talet bestod trädgårdsanläggningarna av flera åtskilda inhägnade trädgårdar, typiskt för den nordeuropeiska renässansen. En separat hägnad gård fanns mellan slottet och Mälaren. Hur den nyttjades är dock inte känt.¹

Begreppet län är medeltida, då det användes i betydelsen slottslän, dvs det landområde som låg under ett slotts förvaltning. Gustav Vasa och hans söner utvecklade systemet med fogdelän och länsområdena blev fasta enheter. I och med regeringsformen 1634 gjordes en formell länsindelning. Ståthållaren/länshövdingen, nuvarande landshövding, har under lång tid huserat i eller intill slottet. När ståthållaren 1620 fick en ny byggnad nämndes en äldre byggnad 2 vars byggnadsår är okänt. Den äldre byggnaden låg längs med Svartån strax söder om slottet. På en karta från 1688 betecknas marken kring slottet, på västra sidan av Svartån, som borggård, det vill säga den inhägnade marken kring själva slottet. 1670 började ytterligare ett nytt landshövdingehus i trä uppföras. Byggnaden låg också söder om slottet med långsidan som gränsen för slottets yttre borggård. I anslutning till landshövdingehuset fanns en hägnad trädgård samt flera uthus. Våren 1736 drabbades slottet och dess byggnader av en brand. De flesta av träbyggnaderna, inklusive landshövdingens byggnad och flera uthus, brann ner. Det var ungefär på platsen där ringleden passerar söder om slottet idag. Residenset med sina byggnader och trädgården syns på en karta från 1737. Landshövdingen med verksamhet flyttade efter branden in i slottet och skulle förbli där fram till 1939.

Till följd av branden 1736 skedde omfattande förändringar i området söder om slottet och det är i samband med det som den trädgårdsanläggning skapas som brukar gå under namnet Slottsträdgården och är aktuell i den här rapporten.

Efter branden lät den dåvarande landshövdingen Johan Cederbielke upprätta en karta över slottsområdet (se figur 7) som visar vilka byggnader som stod kvar och vilka som förstörts i branden. Särskilt intressant i det här sammanhanget är att landshövdingens trädgård, markerad (P), och området söder om denna (R) beskrivs som jämn och lämplig att utvidga trädgården på. Residensets huvudbyggnad (J) omges av trädgården på södra och västra sidan. Väster om slottet rinner en bäck som vidgas till en ruddamm. Det som idag är slottsträdgårdens damm är på kartan fortfarande en del av Mälaren och avgränsas i söder av en holme.

¹ För en utförlig beskrivning av samtliga Västerås slotts samtliga trädgårdars historia hänvisas till Nordberg (1975) och SFV:s Vårdprogram för slottsparken kring Västerås slott (2015)

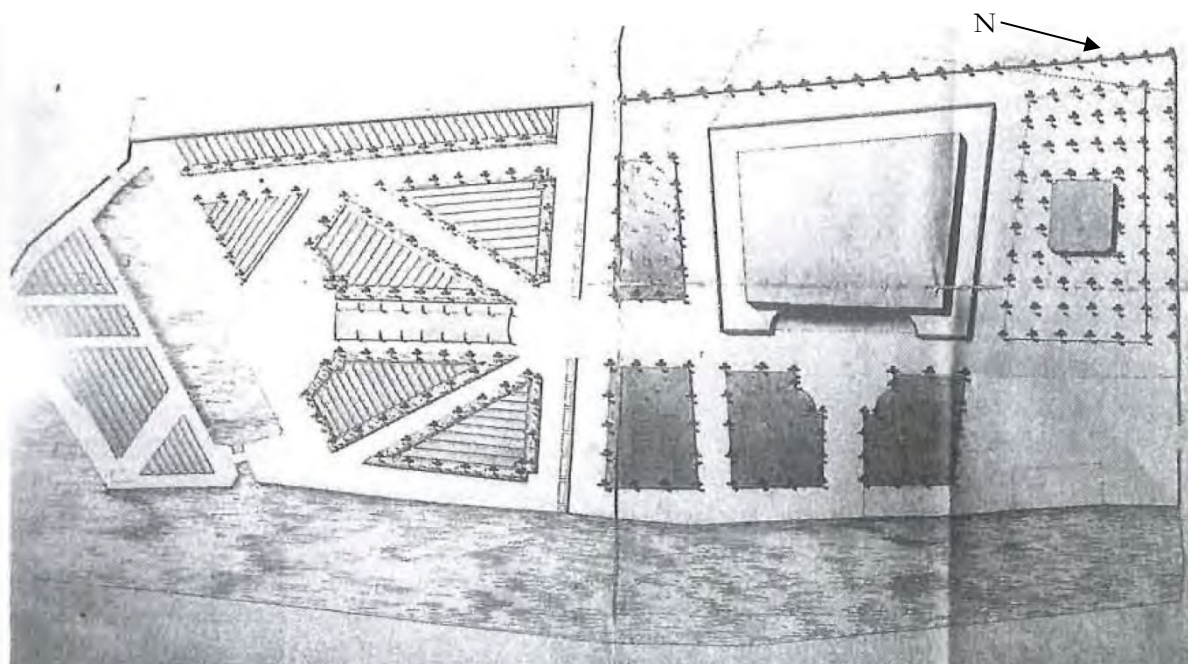
² Ibid. s. 170



Figur 6 Karta från 1737

Året efter branden fick slottsarkitekten och sedermera överintendenten Carl Hårleman i uppdrag att ta fram ritningar till återuppbyggnaden av slottet. I samband med det upprättade han även ett förslag till trädgårdsanläggning söder om slottet på platsen för det nedbrunna landshövdingeresidenset, landshövdingens trädgård och det område som på kartan från 1737 pekats ut som lämpligt att utvidga trädgården på.

Som andra medeltida borgar hade den ursprungliga placeringen och utformningen av Västerås slott till syfte att vara lätt att försvara mot fiender. Slottet hade därför lagts på en höjd och byggnadens ingångar var små. Det innebar alltid svårigheter när man under 1600-talet och framåt ville anlägga trädgårdar vid gamla borgar och skapa tydliga kopplingar till byggnaden. Den gamla Kungsträdgården öster om ån saknade direkt koppling till slottet. Men genom att anlägga en ny slottsträdgård söderut mot Mälaren var det möjligt med en direkt koppling mellan slott och trädgård.

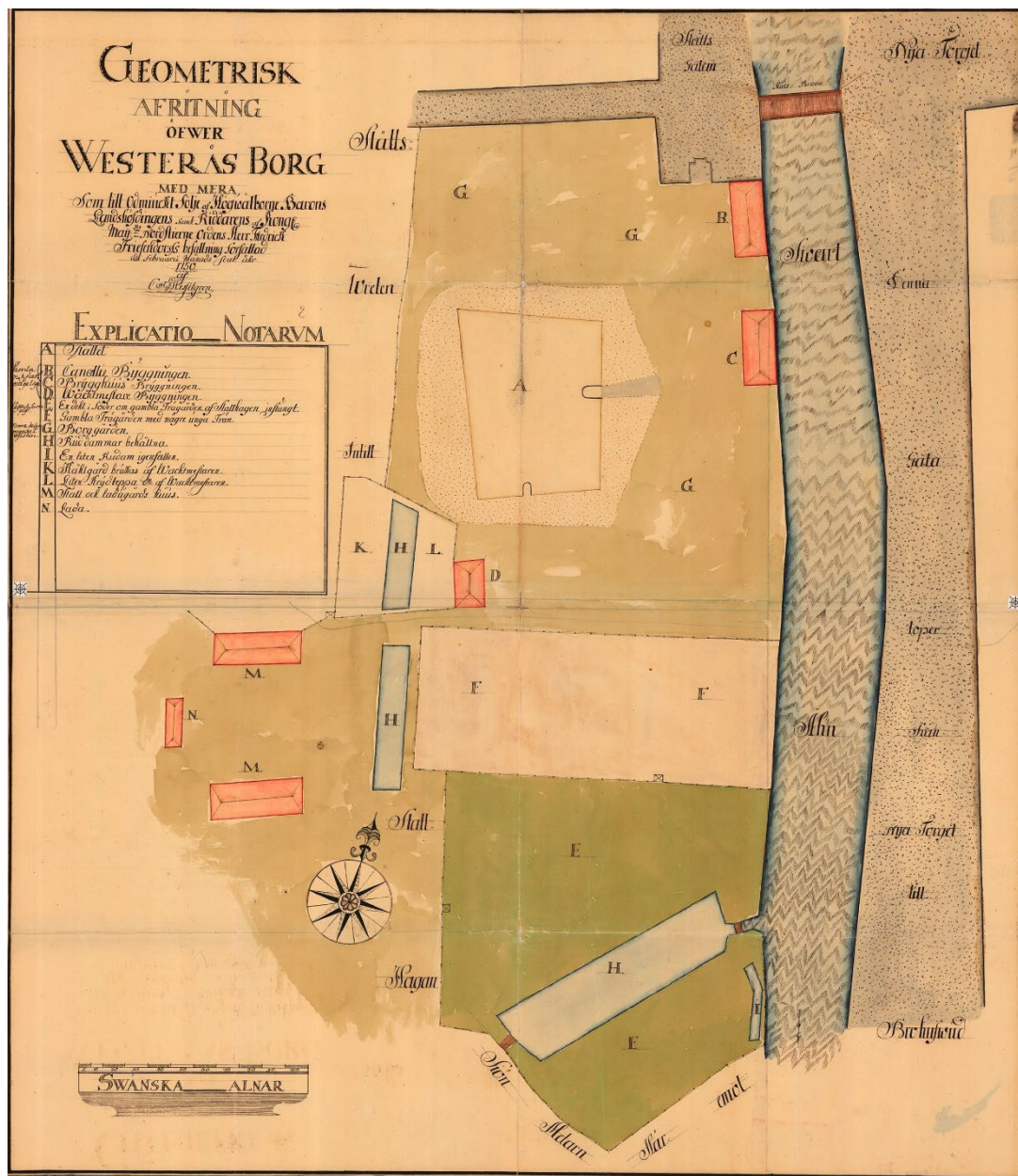


Figur 7 Carl Hårlemans ritning från 1738 till den nya Slottsträdgården söder om slottet.

På Hårlemans ritning är kvarteren närmast slottet grästäckta och med trädrader längs sidorna. Trädgårdens huvudmotiv är en gåsfotsform med trädkantade gångar. Även här är kvarteren trädkantade. Men kvartersytorna är i stället markerade som odlingsytor för köksväxter. Det här är en utformning som är typisk för Carl Hårlemans trädgårdskonst. Redan i det aldrig förverkligade förslaget till Svartsjö slottsträdgård på Färingsö väster om Stockholm är lustträdgården ersatt med nyttoodlingar. Hårleman var influerad av fysiokratismen – en jordbruksorienterad strömning som präglade det franska kulturklimatet under delar av 1700-talet, men även var allmänt spridd i Europa. I Hårlemans trädgårdskonst märks fysiokratismen främst i att barockens rena prydnadsanläggningar helt eller delvis har ersatts av nyttoodlingar. Nyttoodlingarna togs på så sätt tillbaka in i finrummet efter att under barocken ha samlats till en köksträdgård utanför lustträdgården. Troligtvis var trädbeståndet i gräskvarteren kring slottet tänkt att vara parkträd, exempelvis lind, och träden i gåsfoten var troligtvis fruktträd. Hårleman ritade en liknande anläggning vid Gripsholms slott och där är det belagt att man planterade fruktträd. Söder om gåsfotsformen skapades en ruddamm utifrån den lilla viken av Mälaren som syns på kartan från 1737. Vid ingången till trädgården i norr syns en liten bågformig plats och vid ruddammen mynnar mittaxeln i en större bågformig plats.

Inom det område som är aktuellt för den här undersökningen, nämligen söder om slottet, genomfördes Hårlemans planer i stor utsträckning. Enligt kartor från 1780-talet är det dock osäkert om området söder om ruddammen fick kvartersindelningen och gångsystemet som ritningen visar. Däremot förverkligades inte förslaget till utformning av området närmast slottet, förmodligen bland annat för att där stod byggnader i vägen. Arbetena drog dock ut på tiden och när trädgårdsanläggningen stod klar är inte helt

säkert. Trädgårdsmästare Bonsack ansvarade för att anlägga sandgångar och plantera fruktträd. En 39 meter lång stenmur byggdes utmed ån vid Slottsträdgården. Utifrån måttet bör det handla om den gamla trädgården. För pålning ”uti dammen för slottsträdgården” åtgick 22 ”spiror”.



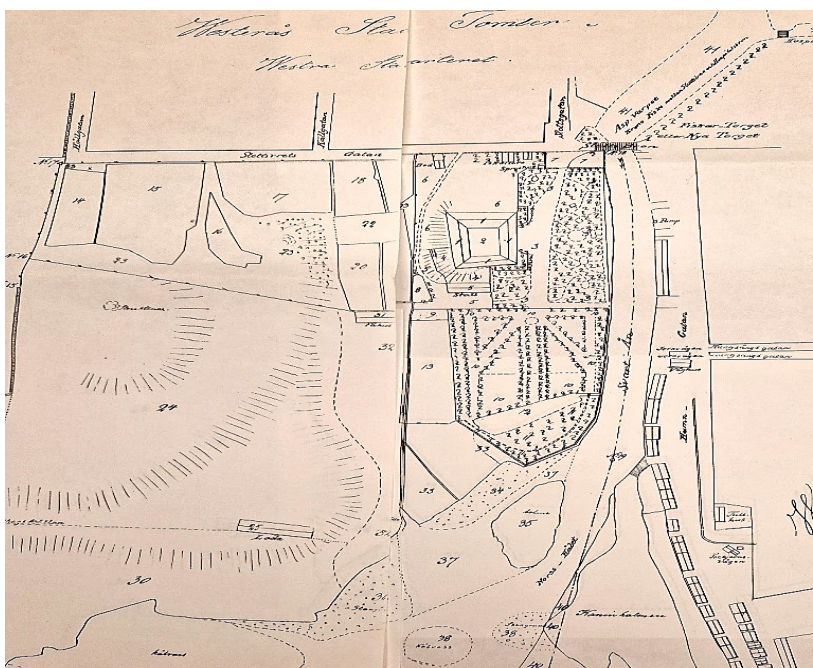
Figur 8 Karta från 1750 över slottområdet. E. En dehl söder om gamla Trädgården af Stallhagen instängt. F. ”Gambla Trädgården med nägre unga Trän” H. ”Ruddammar, behällne” I. En liten ruddamm, igenfallen M. Stall och ladugårds hus

På en karta som visar slottsområdet 1750 har vattnet mellan den gamla vattenlinjen och holmen omformats till den ruddamm som fortfarande finns kvar. Trädgården har däremot inte fått den gestaltning som syns på Hårlemans ritning. På en karta som enligt Västerås stad är upprättad 1751 finns trädgården med sin gäsfot däremot inritad. Enligt SFV:s vårdprogram är dock den äldsta karta som visar Hårlemans plan förverkligad från 1784. Att kartan från 1751 visar trädgårdsanläggningen med sin gäsfot skulle kunna betyda att lantmätaren ritat in en planerad, men ännu inte helt slutförd anläggning. Vi vet alltså inte exakt när trädgården stod färdig. Däremot vet vi att den i stora drag anlades efter Carl Hårlemans ritning.



Figur 9 Detalj av karta över Västerås stad 1784. Här syns den färdigställda trädgården med sin gäsfot och ruddamm. Trädgården är inbågad och i norr finns en port mellan trädgården och slottets borggård. Innanför porten finns en liten öppen plats, där vägarna tar sin början. Vid ruddammen mynnar mittaxeln i en bågformig plats. Väster om borggården ligger en kålgård och stallgården. Därefter tar Stallhagen vid. Kartan är transporterad från 1751 års karta. LM

Vi vet alltså att Slottsträdgården i stora drag anlades enligt Härlemans förslag. Vad som planterades i den är dock inte känt. Vid sitt besök 1797 skrev Jonas Carl Linnerhielm: "Slottet, en hög och stor fyrkantig byggnad, ligger vid en sida af staden på en höjd, och njuter en lång utsikt åt Mälaren. Nedanför är slotts-trädgården, mera högtidlig än vacker genom fina alléer; och något stycke därifrån är den så kallade Kungs-trädgården, som tyckes väl underhållen." Linnerhielms beskrivning av slottsträdgården som högtidlig kan innebära att den trots allt inte användes för nyttoodlingar, som i Härlemans förslag.



Figur 10 Renritning av S. P. Nordstedts karta från 1849–1850. 9. En sovgård 10. Slottsträdgården 11. Promenadplats deri 12. Fiskdamm 13. Källand 24. Stallhagen, nyttjas til betesmark, högländ, stenig mark, beväxt här och der med små buskar 25. En gammal tobakslada 30. I Stallhagen, högländ, ojämn stenig mark, tunt beväxt med små buskar 31. Ett Fäbus af träd 32. I stallhagen, jämnländare mark 33. D:o lägländ mark 34. Tillballning i sjön, ännu mycket låg 35. D:o, något högre 37. Mycket grund vassbotten af sjöstranden hvilken är nära at uplandas. Västmanlands läns museum.

1800-talets romantiska park

Under 1800-talet utvecklas och förändras trädgårds- och parkanläggningarna kring Västerås slott. Under första hälften av 1800-talet anlades romantiska parkanläggningar med slingrande gångar öster om slottet och ner mot ån. Där fanns sittplatser och planterade prydnadsrundlar. På 1860-talet överläts den gamla Kungsträdgården öster om slottet och ån till Västerås stad som där anlade Vasaparken.

Även Slottsträdgården i söder förändrades, även om den övergripande strukturen behölls. På kartan från 1850 (figur 9) är den halvcirkelformade platsen direkt norr om ruddammen borta och i stället leder alléerna ända fram till vattnet. Samtliga kvarter kantas av träd. I norra delen av trädgården, där gåsfotens alléer tar sin början, syns en rundel som inte finns på äldre kartor. Den rektangulära odlingsytan till vänster om trädgården är fortfarande kålgård. Mellan slottet och trädgården syns det nyuppförda stallet som fortfarande finns kvar. Kartan visar också den romantiska promenadpark som anlades öster om slottet 30 år tidigare. En mindre promenadpark har nu också anlagts direkt söder om ruddammen i Slottsträdgården. Gångsystemet i denna lilla promenadpark är enligt kartan mycket enkelt och inte alls böljande som i många andra parker från den här tiden. Den går helt enkelt i en båge som i stora drag följer parkens form. Direkt söder om slottsträdgården finns ett par områden markerade i gråblått vilka beskrivs som ”mycket grund vassbotten af stranden hvilnen är nära at uplandas”. Det var alltså tidigare sjöbotten som genom uppgrävning var på väg att hamna ovanför vattenytan.

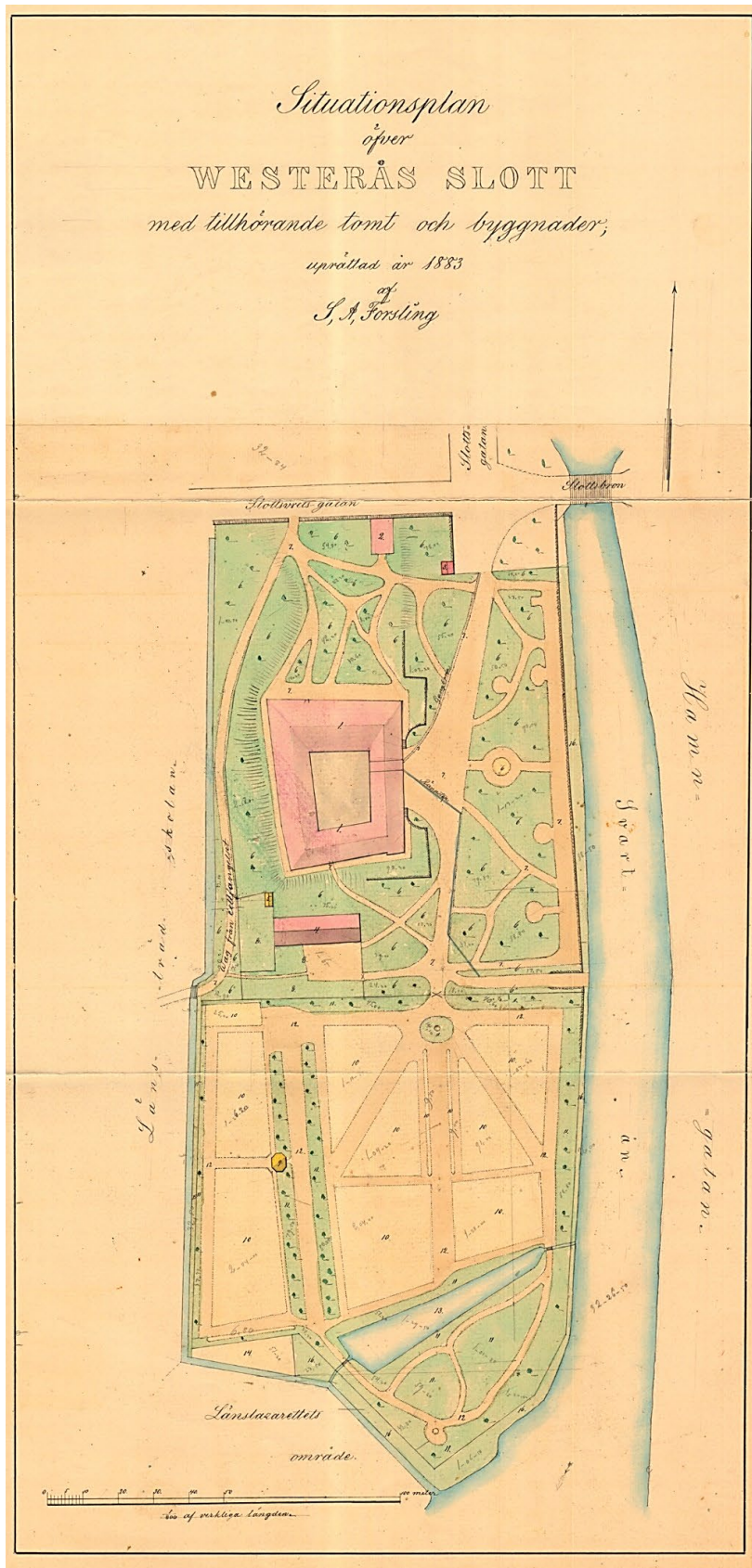


Figur 11 Karta från 1854, stadsplan som visar hur stadens expansion alltmer börjar påverka området kring slottet. Sydväst om Slottsträdgården syns cellfängelset som började byggas samma år och stod färdigt 1857 med en tillfartsväg från Skepparbacken. Västmanlands läns museum.

Förutom att staden tagit över den gamla Kungsträdgården och anlagt Vasaparken, så hade även Hushållningssällskapet anlagt en trädgård i slottsområdet. På den så kallade Slottsvreten, väster om slottet, bedrev hushållningssällskapet nämligen den så kallade Länsträdgården mellan 1861 och 1914. Hushållningssällskapen arbetade intensivt under den här tiden med att sprida såväl odlingskunskap som växter till befolkningen. Det var en omfattande anläggning med bland annat blomsterland, fruktträdsskolor, sticklingsland, frösäddsland, parkbuskskolor, häck- och parkträdsskolor, bärbusksskola, plantskola, avläggarsskola och en inpackningsplats med brunn.

På en karta från 1883 har promenadparken i söder fått ett mer intrikat gångsystem. Gången som följer parkområdets ytterkontur finns kvar, men har kompletterats med en gång söder om dammen och en gång som binder ihop de båda gångarna på diagonalen. I söder finns en öppen plats, eventuellt med någon skulptur eller liknande. Rundeln vid norra ingången till slottsparken finns kvar och betecknas som ”11. gräslindor och trädplanteringar”. Alla gröna ytor med trädsymboler är gräslindor med trädplanteringar. Gångsystemet utgörs av sandgångar och gula ytor är planteringsland och rabatter. Mellan trädgården och köksträdgården finns en rund byggnad som är landshövdingens privat ägda trädgårdspaviljong. Längs

trädgårdens västra och sydvästra sida leder ett avvattningsdike. Förmodligen har den låga mur som finns kvar i trädgårdens sydvästra del med diket att göra. (Se även Walter Bauers uppmätning från 1961.)



Figur 12 Karta från 1883. Själva slottet omges av en romantisk park. Gångsystemet i parkområdet söder om ruddammen är tydligt redoriserat. I söder syns en liten platsbildning. Området väster om Slottsträdgården anges som "Länsträdskolan" och i sydväst ligger länslasarettets område.

Förklaringen till karta ger intressant information om trädgården vid den här tiden.

- 9. Pavillon eges af Herr Landsböfdingen G. R. Charpentier
- 10. Planteringsland och rabatter i slottsträdgården
- 11. Gräslindor och trädplanteringar
- 12. Sandade gångar
- 13. Fiskdam
- 14. Planteringsland utanför trädgårdsstaketet
- 15. Lända mellan staketet och avloppsdiaket
- 16. Lågländ och stembunden mark utanför trädgårdsstaketet tidtals öfversvämmad

Källa: Lantmäteriet



Figur 13 På Häradsekonomska kartan från 1905 syns Slottsträdgården med ruddamm och senare promenadpark. Även slottet är inbäddat i en promenadpark med slingrande gångar. Väster om slottet ligger Hushållningssällskapets trädgårdsanläggning. Från slottet leder en allé ned mot cellfängelset och väster om fängelset ligger länslasarettet omgivet av en parkanläggning. Järnvägen som byggdes ungefär 30 år tidigare har skurit av Slottsträdgården från kontakten med Mälaren. Västmanlands läns museum.



Figur 14 1800-talet senare del. Fotografi från norr som visar den norra delen av Slottsträdgården med rundeln som syns på kartor från 1800-talet. I mitten finns en blomsterplantering. Trädgården omgärdas av ett spjälstaket av trä. Entrén till trädgården utgörs av smidesgrindar uppbågade på vita grindstolpar krönte med knoppar. Längs kvarterens sidor växer långa rader av fruktträd. Vlm-E 7297, Västmanlands läns museum.



Figur 15 Foto av Slotsträdgården från sydost 1920. Trädgården avgränsas med ett smidesstaket. En ny rak kajskoning har byggts söder om den gamla svängda. Foto: Ernst Blom, Vlm-Blom 429 Västmanlands läns museum.



Figur 16 Foto som visar den övre delen av Slotsträdgården vintertid 1920. Trädgården är rikligt planterad med fruktträd. Grinden i norra delen finns kvar. Foto: Ernst Blom, Vlm-Blom 699, Västmanlands läns museum.



Figur 17 Foto från slottet mot trädgården en vinterdag på 1920-talet. Här syns fruktträden i rabatten längs staketet och längs gångarna i gäsfoten. Några av fruktträden i den borte delen av mittaxeln finns kvar än idag. Längs kvarterens ytterkanter växer buskar, förmodligen bärbuskar. Det triangelformade kvarteret till höger i bild är planterat med rader av buskar, som bör vara vinbär eller krusbär. Längst till höger i bild syns de parkträd som fortfarande fanns kvar när trädgårdsarkitekten Walter Bauer gjorde en uppmätning av trädgården 1961. Foto: okänd, Västmanlands läns museum.



Figur 18 Ruddammen fotograferad från söder 1920/25. Här är växtligheten runt dammen betydligt glesare än idag och längs dammens kanter växer fruktträd. Lägg märke till hur bögt gräset är i slänten mot dammen. Inne bland träden till vänster skymtar lustbuset. Längre bak syns perennrabatterna längs den östvästliga gångvägen och som är redovisade på Walter Bauers uppmätning från 1961. Foto: Ernst Blom, Vlm-Blom 700, Västmanlands läns museum.

Första hälften av 1900-talet – Slottsträdgården förenklas

Under 1900-talets första decennier var nyttoodlingarna i Slottsträdgården fortfarande omfattande, vilket flera fotografier från 1920-talet visar. Här syns trädgårdskvarteren kantade av fruktträd. Det fanns omfattande odlingar av bärbuskar och en stor köksträdgård med en växthusanläggning.

I ett brev 1938 från landshövding A. B. Gärde, som tillträtt som ny landshövding ett år tidigare, till Byggnadsstyrelsens generaldirektör Henning Leo påpekar Gärde att trädgården ”icke befinner sig uti tillfredställande skick, och att den är i behov av ans och vård och att den bör förses med yngre och lämpligare plantering”. Han hävdar också att staten bör bekosta allt i trädgården som kan hänföras till prydnadsträdgård som gångar, gräsmattor, trädbestånd, prydnadsblommor med mera, men att landshövdingen själv kan stå för det som är till ekonomisk fördel för honom, det vill säga bär- och köksträdgården. Han vill också att man utreder hur det ska förfaras med växthusen som uppförts i trädgården.

Byggnadsstyrelsen tog fram en plan till upprustning som skulle ske i etapper och beviljade medel till renovering av parken som innebar trädvårdsåtgärder och omläggning av vissa odlingsytor till gräsmattor – en förenkling som är typisk för funktionalismen. Samtidigt behölls växthusanläggningen och odlingen av köksväxter var fortfarande omfattande. Man byggde också en bro över ruddammen, som stadsträdgårdsmästaren hade föreslagit.

Flygfotografier från 1941 visar Slottsträdgården efter upprustningen. De centrala och östra delarna tas upp av Hårlemans trädgårdsanläggning med sitt gåsfootsmotiv. Söder om ruddammen tar promenadparken med sina slingrande gångar vid. Den västra delen tas upp av nyttoodlingar med odlingsland och växthus.



Figur 19 Flygfoto som visar delar av Slottsträdgården från väster 1941. Stora delar av trädgården är uppödlad med köksväxter. Till höger i bild syns växthusanläggningen och strax innanför den en grupp med lövträd, där landshövdingens trädgårdspaviljong står. Foto: Ahrenbergs flyg, Vlm-B 103212–5, Västmanlands läns museum.

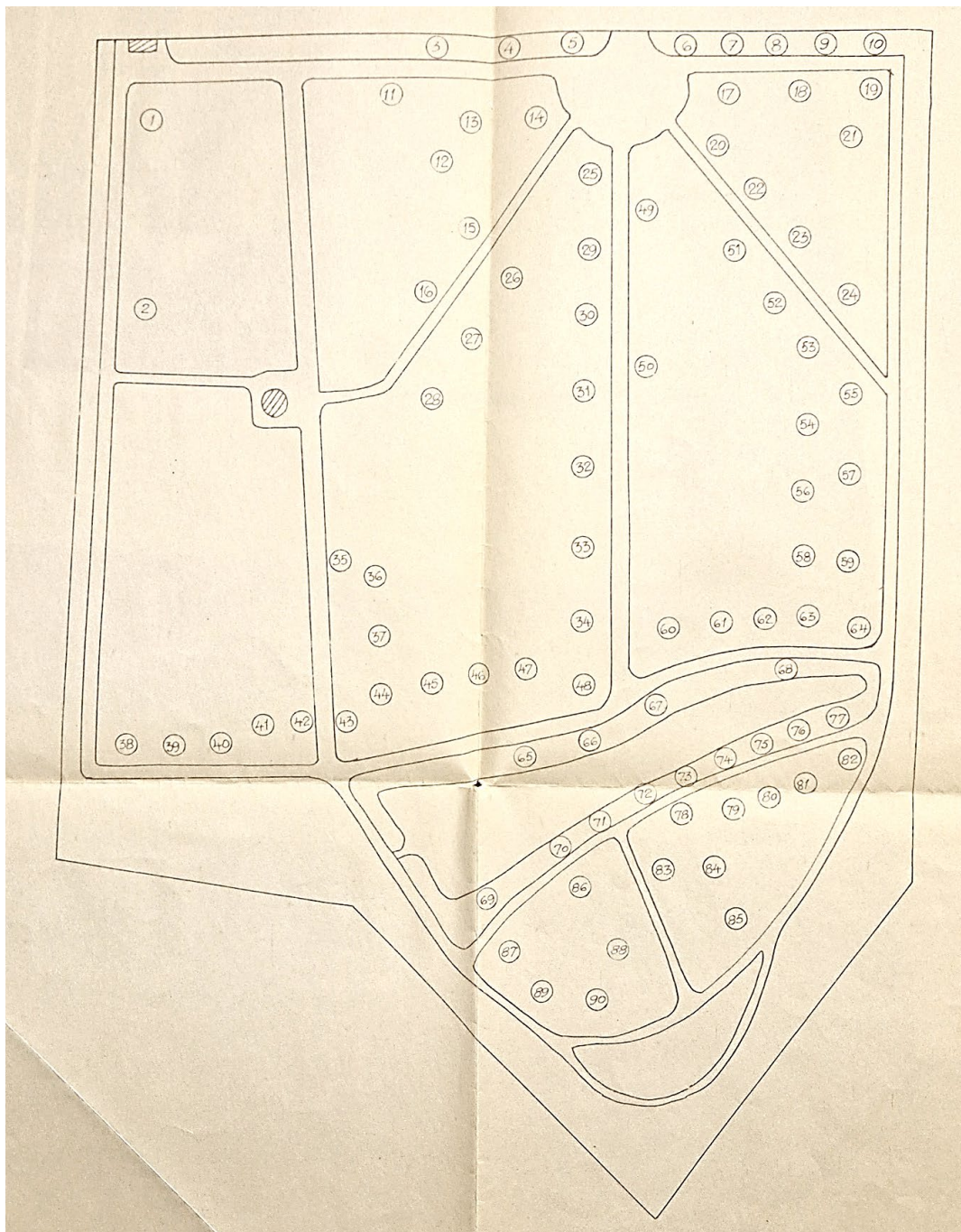
I ett förslag till åtgärder från 1943 tas reparationer av en trädgårdspaviljong upp. Det bör vara landshövdingens trädgårdspaviljong, som syns på kartan från 1883 och nämns i handlingar från samma år. På flygbilden från 1940 syns att paviljongen var omgiven av höga träd. Enligt åtgärdsförslaget skulle hängrännor och stuprör på paviljongen tas bort, utom vid entrén där stuprör och hängränna i stället skulle kompletteras. Utvändiga plåtarbeten som tak, hängränna med stuprör och fönsterbleck skulle omstrykas med oljefärg. Utvändiga snickerier skulle målas om med oljefärg. Vilka kulörer som skulle användas anges inte. Även reparation och tjärning av en träbro tas upp i åtgärdsförslaget, vilket innebär att bron som föreslogs 1938 verkligen hade byggts. Från den här tiden började Västerås parkförvaltning sköta slottsparken på Länsstyrelsens bekostnad.

Fruktträdgården inventerades 1947, vilket ger ovärderlig information om vilka sorter som odlades i Slottsträdgården under första hälften av 1900-talet. Många av träden var vuxna vid den här tiden. Fruktträd var planterade som alléer längs huvudaxeln och sidoaxlarna i Härlemans trädgård, men det förekom luckor. Även i promenadparken söder om dammen fanns gott om fruktträd. Enstaka fruktträd finns fortfarande kvar i båda delarna av Slottsträdgården. De bör kunna sortbestämmas genom att jämföra frukten med de sorter som finns på platsen på inventeringens karta. Flera av sorterna i inventeringen är lokalsorter för Mellansverige. En sort som kallas Hallonäpple finns inte med i Anton Nilssons Våra Äpplen (1987) och kan vara något av träden som finns kvar om man jämför inventeringen med de träd som finns kvar idag.

Bär- och Fruktträdsbestånd
i Slottsträdgården år 1947.

| | |
|--|--|
| 1. Frössåker | 46. Cezar(plommon)(1947) |
| 2. Hovstapäron | 47. Allm.Gulplommon (1947) |
| 3. Sävstaholm | 48. Oranie o.Gul Rickard |
| 4. Melon | 49. Åkerö |
| 5. Gravensteiner | 50. Gråpäron |
| 6. Okänt. | 51. Transparente Blanche (1947) |
| 7. Frössåker | 52. Åkerö (1947) |
| 8. Oranie | 53. Cox Orange (1947) |
| 9. Bigarå svart | 54. Hornsbergsäpple (1947) |
| 10. Klarbär | 55. Augustipäron |
| 11. Hampus | 56. Signe Tillisch (1947) |
| 12. d:o | 57. Cox Pomona (1947) |
| 13. Oranie (1947) | 58. Signe Tillisch (1947) |
| 14. James Grieve (1947) | 59. Gul Rickard (1947) |
| 15. Sävstaholm | 60. Esperens Herrepäron (1947) |
| 16. Wealthy (1947) | 61. Williams (1947) |
| 17. Gyllenkroksastrakan (1947) | 62. Bonne Louise (1947) |
| 18. Klarbär (1947) | 63. Esperens Herrepäron (1947) |
| 19. Bigarå Allm.gulröd | 64. Astrakan |
| 20. Höstbergemotter | 65. Hampus (1947) |
| 21. Bigarå svart (1947) | 66. Ölands Kungsäpple |
| 22. Sörmlandspäron | 67. d:o (1947) |
| 23. Göteborgs Diamant- päron (1947) | 68. Sävstaholm. |
| 24. Bigarå Allm.gulröd (1947) | 69. Klaräpple |
| 25. Filippa (1947) | 70. Okänt (har ej burit frukt 1945-1947) |
| 26. Meglemer (1947) | 71. Husmoder (1947) |
| 27. Melon (1947) | 72. Åkerö |
| 28. Ringstaäpple | 73. Sävstaholm |
| 29. Åkerö | 74. Grågylling |
| 30. James Griève (1947) | 75. Charlamowsky |
| 31. Gravensteiner | 76. d:o |
| 32. Sparreholm | 77. d:o |
| 33. Hovstapäron | 78. Vitgylling |
| 34. Hallonäpple | 79. Plommon |
| 35. Bigarå | 80. Plommon |
| 36. Gravensteiner (1947) | 81. Gransparente Blanche |
| 37. Filippa (1947) | 82. Aprikosplommon (1947) |
| 38. Astrakan | 83. Astrakan vit |
| 39. Gransparente Blanche | 84. Astrakan |
| 40. d:o | 85. Augustipäron |
| 41. d:o | 86. Hallonäpple |
| 42. Skuggmorell | 87. Gråpäron |
| 43. D:o | 88. Sävstaholm |
| 44. Experim.fältets sviskon (1947) | 89. Sparreholm |
| 45. Allm.Gulplommon (1947) | 90. Paradisäpple |

Figur 20 En inventering av samtliga fruktträd gjordes 1947, vilket ger ovärderliga uppgifter om vilka sorter av äpple, päron, plummon och körsbär som odlades i Slottsträdgården vid den tiden. Några av dessa träd finns kvar än i dag och kan sortbestämmas med hjälp av ritningen under perioden de bär frukt. Västerås stadsarkiv.



Figur 21 Karta till föregående figur. Västerås stadsarkin.

I en artikel i Västmanlands läns tidning 1971 berättar Edith Nordqvist, som var gift med David Nordqvist som hade varit örtagårdsmästare i Slottsträdgården, om hur det var där när trädgården fortfarande ingick i landshövdingens löneförmån. Hon säger att i Slottsträdgården ”odlades alla tänkbara blommor och grönsaker”. Där odlades rabarber, tomater, frukt och bär och det fanns blomsterplanteringar. Trädgården var enbart till för landshövdingens familj och gäster. Den var inhägnad med ett staket och vaktades av en schäfer.

Nyttodlingarnas plats i Slottsträdgården fortsatte att minska under 1900-talet och på ett ortofoto från 1950 är köksträdgården omlagd till gräsytor och bara en mindre växthusanläggning finns kvar. Fruktråden har blivit betydligt färre i Hårlemans trädgård. Däremot är gångsystemet fortfarande tydligt. Platsbildningen vid norra entrén till Slottsträdgården finns kvar, men rundeln som syns på äldre bilder, är borta. Promenadparken söder om dammen ger ett välbevarat intryck med träd och gångsystem.

Andra hälften av 1900-talet – Slottsträdgården krymper

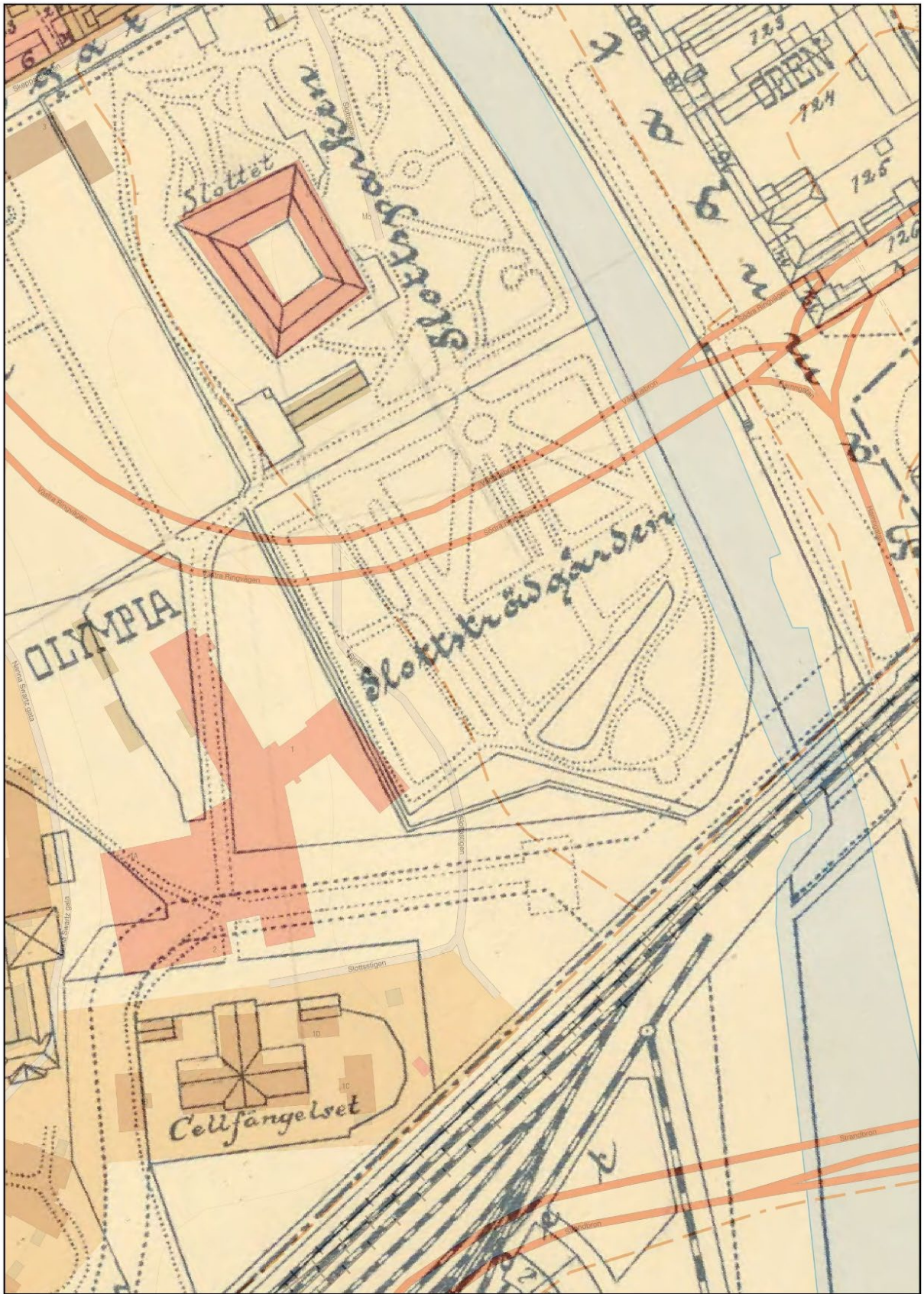
Sedan mitten av 1800-talet har de trädgårds- och parkanläggningar som hör till slottet successivt blivit mindre. På 1860-talet donerades Kungsträdgården till västeråsarna för att anlägga Vasaparken. Även länsträdgården som låg på den gamla Slottsvreten krympte successivt. Hushållningssällskapet avstod mark för utbyggnad av lasarettet 1907 och det som återstod av trädgården såldes till handelsträdgårdsmästare Billert 1914. Delar av länsträdgårdens område bebyggdes sedan successivt.

Men de två byggprojekt som hade störst inverkan på Slottsträdgården och dess närmaste omgivning genomfördes under 1960-talet och innebar att trädgården krympte och blev svårtillgänglig. Det första var den nya byggnaden för Länsstyrelsen som uppfördes i den före detta köksträdgården och västerut. I och med det försvann också allén som ledde mellan slottet och cellfängelset medan allén från platsen framför fängelset och österut kortades med ungefär hälften. Av den senare allén finns flera lönnar kvar även om själva vägen är borttagen.

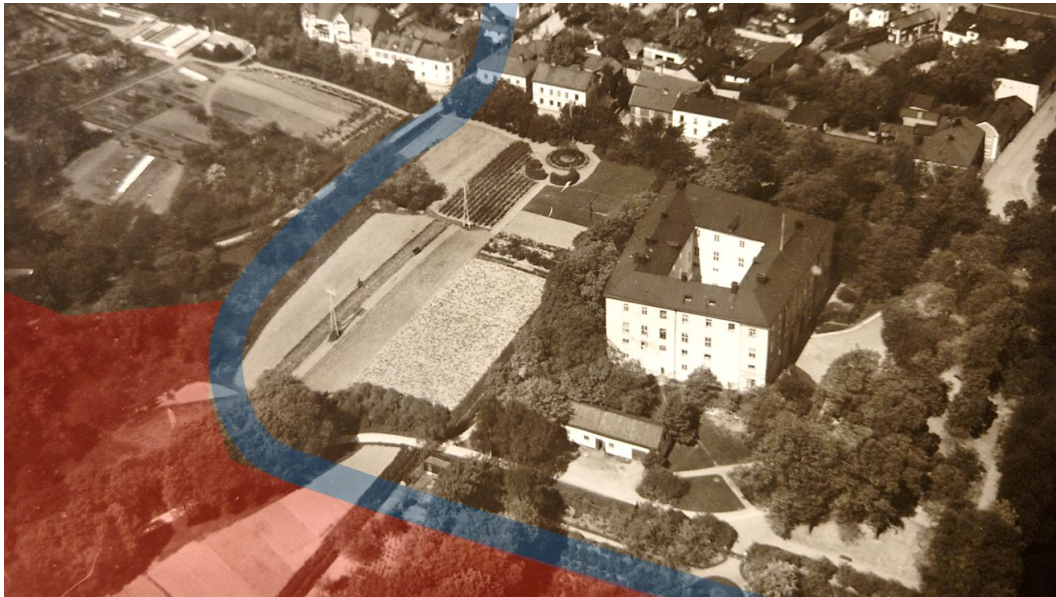
Den andra som hade ännu större påverkan på slottsparken var bygget av en ny ringled. Under 1950–1960-talen sanerades och förnyades Västerås centrum samtidigt som den nya stadsplaneringsidén trafikseparering infördes.³ Den ökande bilismen och det förnyade centrumet kom med breda gator, tunnelsystem och Cityringens vägsystem runt centrumkärnan.⁴ Ringvägen som är en del av Cityringen förlades i delar av sträckan på redan befintliga gator, tex längs Slottsvretsgatan öster om slottet. Denna förlängdes och drog vidare österut genom slottsparken och delade slottsparken i en södra del samt den norr om omringar slottet. Flera remissinstanser, bland annat Byggnadsstyrelsen som förvaltade slottet, motsatte sig dragningen av leden. De föreslog en alternativ dragning i anslutning till järnvägen, vilket skulle ha skonat Slottsträdgården. Inför bygget av den nya leden togs en ny stadsplan fram för området. Bygget av ringleden innebar att en ny bro, Våghusbron, byggdes över Svartån öster om trädgården och sedan fortsatte den nya fyrfiliga leden rakt över gåsfotsmotivet i Härlemans trädgård. Det innebar att gåsfotens sidoalléer försvann, medan mittaxelns södra del blev kvar. Idag är mittaxelns väg borttagen, men en rad med frukträd, som växte på längs mittaxeln, står fortfarande kvar och markerar axelns tidigare läge. Väster om Slottsträdgården svängde leden av norrut och fortsatte genom det som tidigare varit länsträdgården, och där det ännu längre tillbaka legat kålgård och ruddamm. I samband med att ringleden byggdes tillkom även den gångtunnel som går under ringleden mellan Länsstyrelsen och Slottsträdgården.

³ Västmanlands läns museum, 1980, s. 22–26

⁴ Länsstyrelsen i Västmanlands län, 2021, s. 33



Figur 22 Kartöverlägg med karta från 1912 samt kommunala bakgrundskartan (linjeskikt) och på topografiska webbkartan, skala 1:1500.



Figur 23 Flygbild från 1930 över Västerås slott med trädgård. Ringvägen sträckning markerad i blått, fastigheten Slottsträdgården markerat i rött. Foto: Löjtn. Loricks, Västmanlands läns museums arkiv.

Staten och staden bygger

Väst och sydväst om slottet och slottsträdgården uppfördes under 1800- och 1900-talet flera institutions- och förvaltningsbyggnader. Den första som uppfördes av dessa var länsfängelset (Slottsträdgården 4) år 1857. Byggnaden byggdes med långsidan och entré mot slottet. En trädallé i dubbla rader ledde mellan dessa byggnader. Senare tillkom en trädallé med dubbla rader från fängelset ner till där Svartån rann ut i Mälaren. Nordväst om länsfängelset uppfördes ett lasarett år 1867 (Slottsträdgården 8).

Skepparbacksskolan (Skepparbacksskolan 2) uppfördes 1870, Lantmäteriets kontor (Phyllis 2) 1936.

Länsstyrelsen fick ett annex intill slottet (där Länsstyrelsen verksamhet fortfarande höll till) 1939.

Västmanlands läns landstings kanslihus (Phyllis 1) uppfördes 1950. Det nya landsstatshuset för Länsstyrelsen uppfördes 1961.



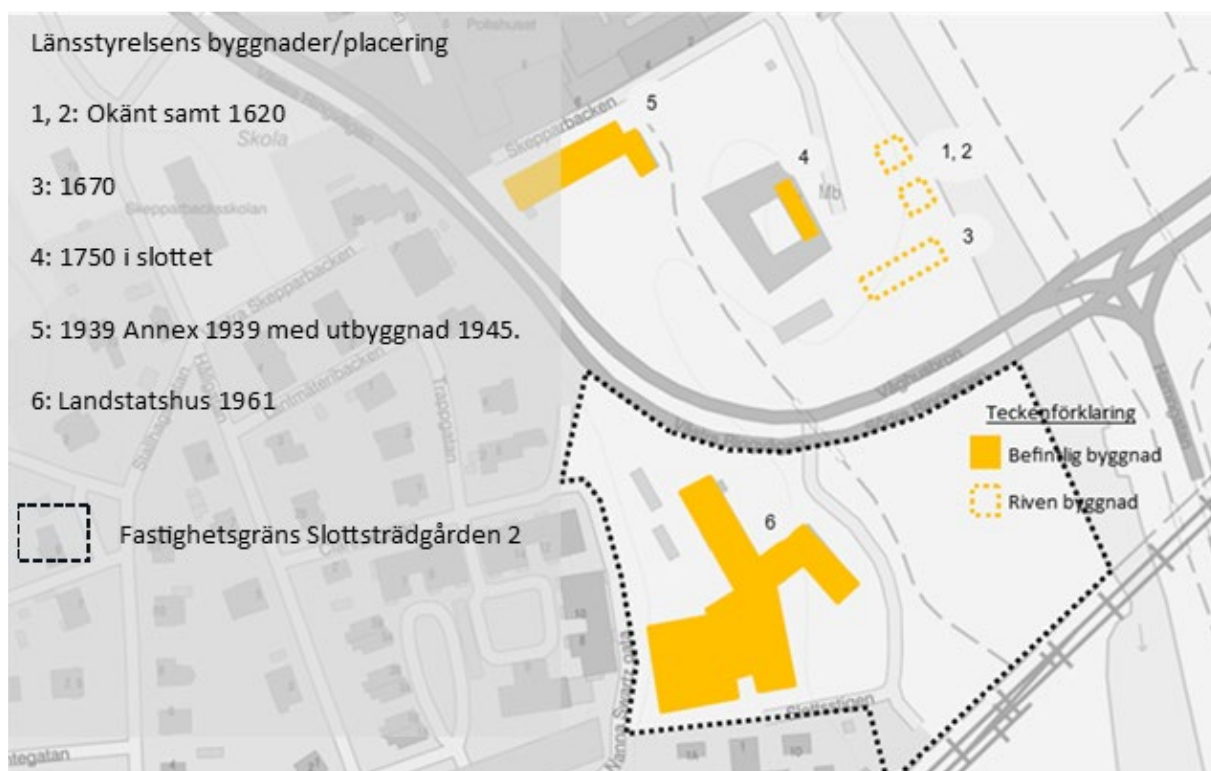
- 1 Länsfängelset 1857
- 2 Lasarett 1867
- 3 Skolan 1879
- 4 Lantmäteriet 1936
- 5 Landsstadshus 1939
- 6 Landstingets kanslihus 1950
- 7 Landstatshus 1961

Figur 24 Institutions- och förvaltningsbyggnader i och i närheten av utredningsområdet.

Byggnader för Länsstyrelsen

Ett nytt landstatshus byggdes 1939. Den intill slottet tidigare kuskbostaden byggdes om som annex till Länsstyrelsen som fortsatt hade sina lokaler inne i slottet. 1945 förlängdes byggnaden. Arkitekt till utbyggnaden var Edward Lundqvist. Det dröjde inte länge förens verksamheten krävde ytterligare plats.

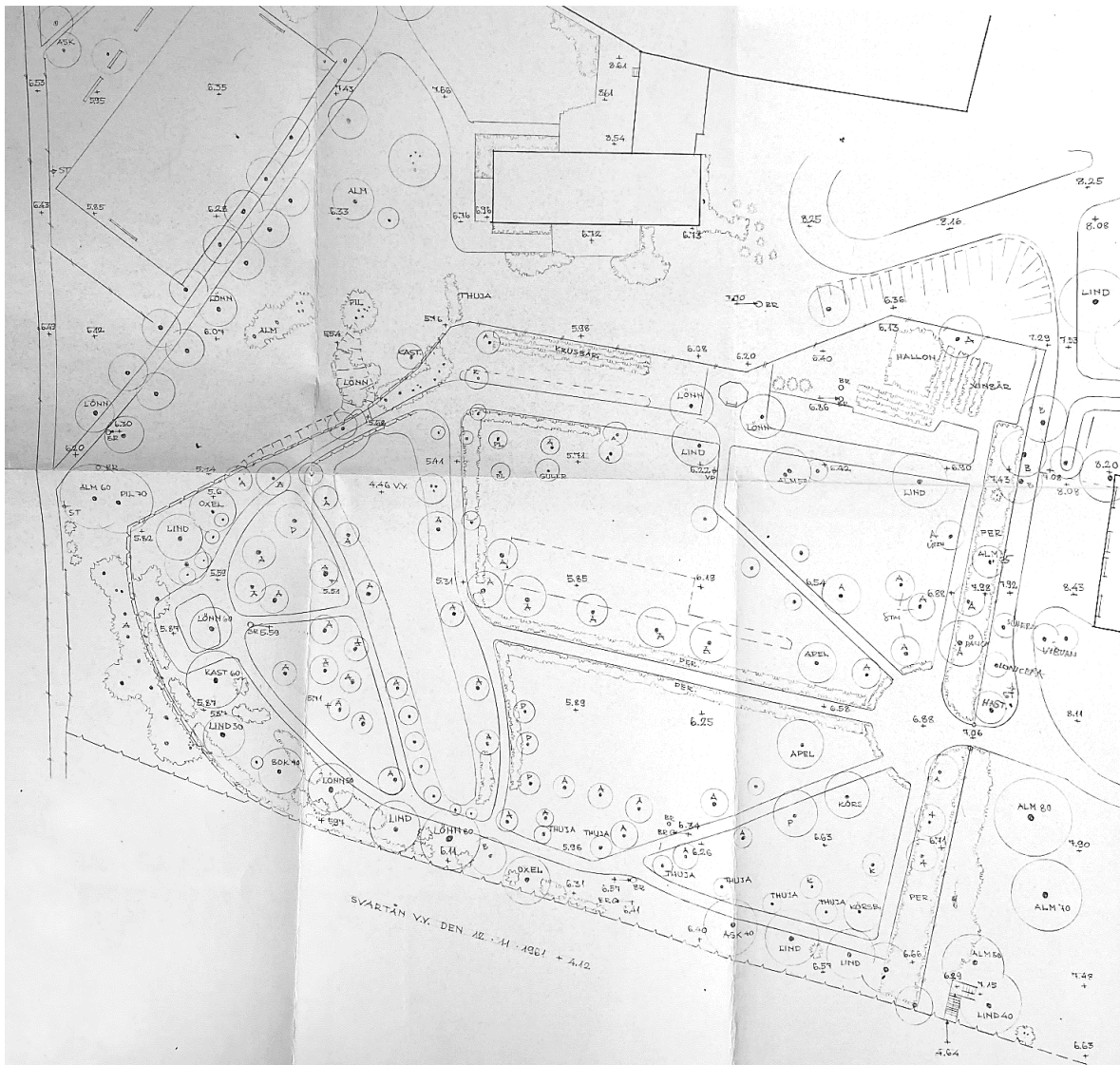
Länsstyrelsens byggnad (Slottsträdgården 2) från 1961 ritades av arkitekt Carl Nyrén och är det senaste i raden av institutionsbyggnader och ligger mellan länsfängelset och slottet. Arbetet för Landsstatens nya byggnad påbörjades 1959 på uppdrag av Kungliga byggnadsstyrelsen. Arkitekt var Carl Nyrén och byggnadsfirman var Anders Diös AB. Byggnaden stod färdig för inflyttning 1961. År 1978 bygges ytterligare en byggnadskropp väster om den befintliga byggnaden. Utbyggnaden placerades i slänten mellan Gamla lasarettet och landsstatsbyggnaden. En mindre bit mark köptes av Landstinget och en likbod tillhörande lasarettet revs. Utbyggnaden placerades, enligt arkitekten Carl Nyrén, nära fängelset för att skona det finaste och de ur stadsbildssynpunkt känsligaste bitarna av slänten.



Figur 25 Placering för landshövdningens/Länsstyrelsens byggnader sedan 1500-talet.

Walter Bauers förslag till gestaltning av marken kring Länsstyrelsen

Trädgårdsarkitekt Walter Bauers fick i uppdrag att planera marken kring Länsstyrelsens nya byggnad 1961. Gestaltningen av marken kring Länsstyrelsen finns med på samma ritning. Vid huvudentrén, mot den nya ringleden föreslås en rondell med möjlighet att lämna av personer med bil. På ömse sidor om huvudentrén föreslås buskplanteringar. Buskplanteringen vid den västra byggnadskroppen fortsätter längs gaveln och runt på andra sidan. På södra sidan, mellan de båda byggnadskropparna finns en stor hårdgjord vistelseyta belagd med plattor samt en buskplantering. Plattläggningen fortsätter längs den västra byggnadskroppens långsida. Längs den östra byggnadskroppen leder en gångväg som en förbindelse med en uteservering på byggnadens östra sida. Vid byggnadens södra hörn gör gången en halvcirkelformad sväng. Mellan gången och fasaden finns en buskplantering. Uteserveringen på östra sidan har samma typ av plattläggning. I söder planeras en parkering på fångelsets gamla bollplan. Även väster om Länsstyrelsens byggnad är en rad med parkeringsplatser inritad.



Figur 26 Trädgårdsarkitekten Walter Bauer gjorde en uppmätning av Slottsträdgården 1961. Kartan ger en utförlig bild av Slottsträdgårdens övergripande struktur och innehåll i mitten av 1900-talet, kort innan den nya ringleden dras rakt igenom trädgården. Härlemans trädgårdsanläggning är fortfarande välbevarad med sina kvarter. Många av fruktträden finns fortfarande kvar. Rundeln vid entrén till parken i norr är borta. Promenadparken söder om ruddammen har ett slingrande gångsystem med två stora gräsytor och en platsbildning i söder. Väster om Härlemans trädgård ligger köksträdgården med krusbärsbuskar och hallon. Trädgårdspaviljongen som omtalas på 1880-talet och 1930-talet finns kvar. I söder och längs östra sidan utgörs trädbeståndet av parkträd. VLM

Vid en jämförelse med ortofotot från 1970 samt dagens utseende blir det tydligt att marken kring Länsstyrelsen i stora drag gestaltades enligt Walter Bauers förslag. Buskplanteringarna kring entrén anlades, men är idag till viss del kompletterade med andra växter. Uteserveringen vid östra byggnadskroppens östra långsida fick utformningen på ritningen, däremot sträcker den sig inte runt byggnadens södra gavel. I stället drogs en gångväg förbi. Inte heller det ovala buskaget, som gångvägen var tänkt att leda runt, anlades. Vistelseytan mellan byggnaderna, fick den utformning som syns på ritningen nedan. Även buskaget som illustreras på ritningen syns på ortofotot. Längs den västra långans östra fasad lades betongplattor som på ritningen. De båda parkeringsytorna i söder och väster anlades också. Vad som skiljer sig åt är framför allt området kring ringleden och entrén, som inte blev lika formstarkt som på ritningen. Rondellen utfördes inte utan det blev i stället en öppen yta. Den halvcirkelformade gräsytan som omges av en gång på ritningen blev inte heller verklighet.



Figur 27 Walter Bauers förslag till gestaltning av marken kring Länsstyrelsen nya byggnad från 1962.



Figur 28 Ortofoto från ca 1975, Lantmäteriet.

Walter Bauers omgestaltning av Slottsträdgården

I samband med planerna på den nya ringleden fick den välrenommerade trädgårdsarkitekten Walter Bauer i uppdrag att ta fram en uppmättningsritning av Slottsträdgården och ett förslag till omgestaltning. Uppmättningsritningen visar i detalj hur Slottsträdgården såg ut 1961 när ritningen är upprättad. För vissa av parkträden anger han stamdiameter vilket är värdefullt när man försöker datera de träd som finns kvar idag.

Mot norr avgränsas Slottsträdgården mot själva slottsområdet av en perennrabatt på vardera sida om ingången. I rabatterna växer äppelträd och alm. Längs gångarna i Härlemans trädgård växer fruktträd – framför allt äpple - men även päron och körsbär. Längs kvarterens sidor åt platsen i norr, längs mittgången och i söder löper perennplanteringar. Längs östra sidan finns en rad med tujor. Väster om Härlemans trädgård finns delar av nyttoträdgården kvar med krusbär, vinbär och hallon. Här är även landshövdingens trädgårdspaviljong markerad. I anslutning till trädgårdspaviljongen står några parkträd. Även kring ruddammen växer äppelträd, likaså i de två kvarteren närmast söder om dammen. Längst i söder tar promenadparken vid och fortsätter längs Svartån upp mot själva slottsområdet. Här utgörs trädbeståndet av lind, lönn, oxel, ask, bok, hästkastanj och björk. Den del som idag finns kvar av allén som gick från fängelset och österut har på uppmätningen ett nästan intakt trädbestånd i stort sett utan luckor. I väster finns ett utflöde för vatten från ruddammen och här är också en mur markerad. Denna mur finns kvar idag, men området är kraftigt igenvuxet.

Walter Bauers förslag till omgestaltning från 1962 innebär en förenkling av den befintliga trädgården. I Västmanlands museums arkiv finns så väl förslagsritningen som en PM som beskriver arbetet. Bauers mål är att behålla något av anläggningens ”intima privatbetonade prägel”. Han menar att det kan uppnås genom att bevara dammen med ”sin speciella vegetation” och att spara befintliga lövträd och fruktträd där de inte behöver fällas för att kunna dra fram den nya leden. För att avgränsa Slottsträdgården mot ringleden föreslår han buskage. Han vill också skapa utsiktspunkter mot slottet, landstatshuset (Länsstyrelsen) och stadshuset, med byggnaderna inramade av grönska och spegelbilder i dammens vatten. Walter Bauers fru Lisa Bauer, som ofta illustrerade hans förslag, har gjort två teckningar som visar exempel på utblickar.



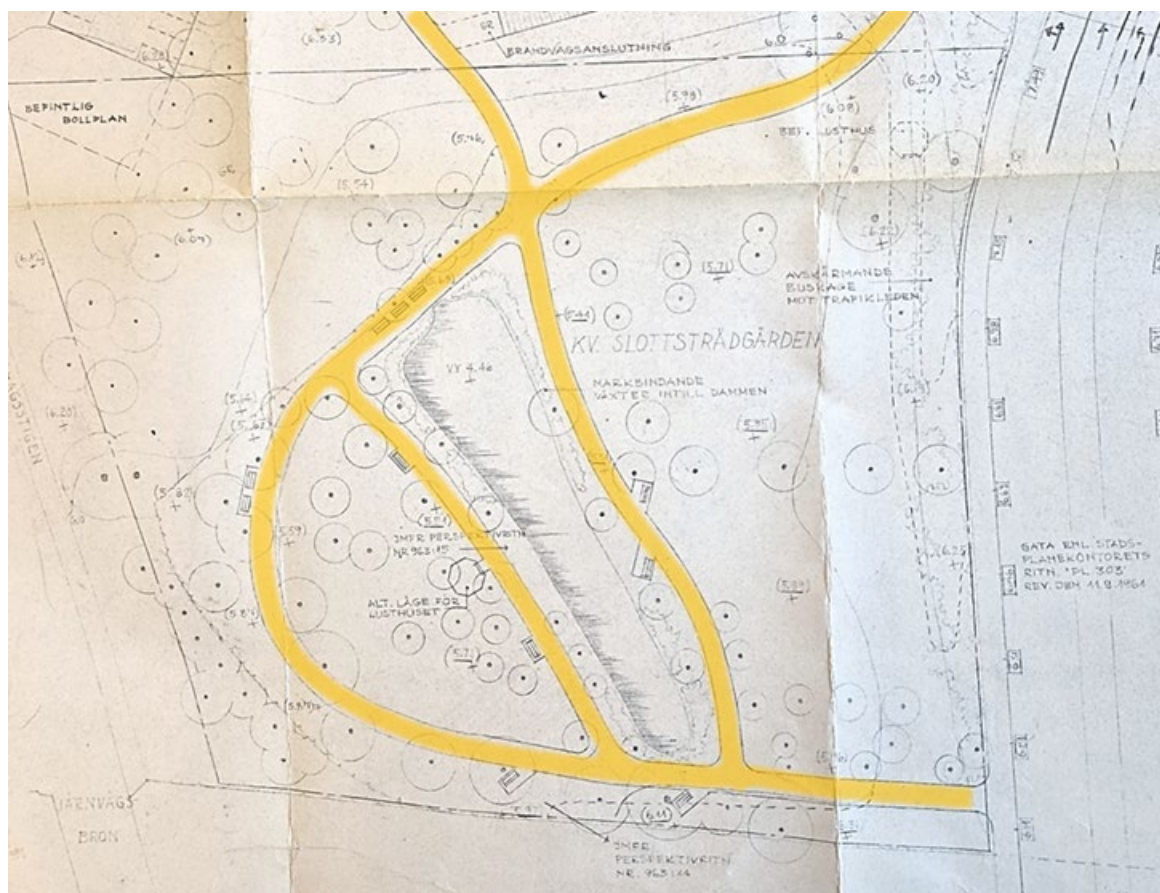
Figur 29 Två teckningar av Lisa Bauer som visar exempel på de utblickar mot monumentalbyggnader som Walter Bauer vill uppnå. Västmanlands läns museum.

Walter Bauer anser däremot att gångsystemet är föråldrat och behöver ersättas med ett nytt som ger möjlighet till rundpromenader. Från det nya brofästet syns en gång in i parken och som fortsätter längs åkanten och ner i promenadparken från 1800-talet. Norr om dammen går en öst-västlig väg som fortsätter mot Länsstyrelsens byggnada och fängelset. Den binder också samman parken med den nya så kallade Slottsstigen, som löper i nord-sydlig riktning mellan Slottsträdgården och Länsstyrelsen.

Gångsystemet i Bauers förslag stämmer till stor del överens med det som syns på ortofotot från 1970. De största skillnaderna finns i området mellan Länsstyrelsen och Slottsträdgården. På fotografiet syns en slingrande lite skevt oval väg mellan Länsstyrelsens parkering och trädgården. Den finns inte med på ritningen från 1962. Den slingrande gången norr om dammen, och som på ritningen är tänkt att leda förbi Länsstyrelsen och bort till fängelset utfördes inte. I stället slutar gången vid den nya gång- och cykelvägen som anlades enligt en senare ritning från 1967 där även planteringar invid gångtunneln finns utritade.

På ritningen finns parkbänkar utritade på flera platser längs gångvägarna. Vissa bänkar verkar ha fått de föreslagna placeringarna medan andra har placerats på annat sätt. Exempelvis har de diagonalställda bänkarna längs gången norr om dammen i stället placerats längs med gången och omgivna av buskage. Omgestaltningen utfördes alltså i stora drag utifrån Bauers ursprungliga förslag, men det finns också reviderade ritningar från 1967 och 1968.

Landshövdingens trädgårdspaviljong är även markerad på Walter Bauers förslagsritning och kallas då lusthus. På ritningen finns en alternativ placering av lusthuset på dammens södra sida. På ortofotot från 1970 bör det dock vara lusthuset som syns som en mörk cirkel på södra sidan av gräskvarteret söder om dammen.



Figur 30 Walter Bauers förslag till omgestaltning från 1962. Han arbetade in äldre stigar i sitt förslag. Gångsystemet är gulmarkerat för tydlighet. Västerås stadsarkiv.



Figur 31 Ortofoto från 1975. Delar av Bauers förslag till gångstigar som blev anlagda. En körväg och en gång- och cykelväg tillkom mellan Länsstyrelsens byggnad och slottsparken. Lantmäteriet

Slutet av 1900-talet och början av 2000-talet

Sedan de stora förändringarna under 1960-talet har mindre hänt i Slottsträdgården och i området kring Länsstyrelsen. I Slottsträdgården har framför allt bristande underhåll lett till att gångar försvunnit och buskage har brett ut sig. Väster om ruddammen finns exempelvis en sittplats med parkbänkar som blivit helt övervuxen. Ruddammen har kvar sin vattenspegel, men har vuxit igen en del och omges nu av höga träd.

Walter Bauers gestaltning av området kring Länsstyrelsen är i stora delar välbevarad, även om det finns luckor i buskplanteringar och vissa planteringar har gjorts om i senare tid. Det gäller framför allt vid huvudentrén och längs östra längans västra fasad.

Söder om östra längan finns även en senare tillkommen cirkelformad plats med en svängd gång och ett pilträd. Denna anläggning avviker i material då den består av gatsten, till skillnad från de ursprungliga anläggningarna som har markbeläggning av betongplattor. Pilträdet har blivit så stort och inte kronhöjts att den runda platsen inte längre går att använda.

5. Kulturhistorisk värdering

Länsstyrelsens byggnad

Beskrivning

Länsstyrelsens byggnad (Slottsträdgården 2) från 1961 ritades av arkitekt Carl Nyrén. Byggnaden har en osymmetrisk volym med rätlinjiga sammansatta byggnadskroppar i olika höjd. Byggnaderna har ändå ett sammanhängande formspråk och uttryck. Den västra byggnadskroppen är i 2 våningar medan den östra byggnadskroppen har 6 våningar. Bägge har motfallstak klätt med takpapp och gesimsränna i koppar. Mellan dessa finns en entrébyggnad i 2 våningar med flackt sadeltak. Mot söder är entréns fasad täckt av glas med synliga bärande pelare. Horisontella fönsterband sträcker sig ut till hörn eller runt hörn. De ursprungliga fönsterbågarna i ek är ersatta av brun plåt. Fasader är slätputsad i terracitputs i en rödbrun kulör. Socklar har ett gråmålat cementputs. Fönsterbleck och gesimsränna på taket är i koppar. Glaspartiet och entrédörrar i entrébyggnaden är utfört i lackat stål. Den förgyllda skylten tillkom 1992. En utbyggnad av fläktrum på taket på Byggnad A tillkom 1992 samt en ny utrymningstrappa (dock ej brunmålad enligt bygglovskrav) på södra fasaden 2007.

Tillbyggnaden är ett tvåvånings atriumhus där bottenvåningen är suterräng med utgrävd källare under nästan hela gården. Tillbyggnadens fasader har en tydlig koppling till den äldre byggnadskroppen med putsade fasader, socklar i betong och plåtavtäckningar i koppar. Huvudentrén kompletterades 1975 med en entré åt söder. På gräsmattan vid den södra entrén finns konstverket *Stamspel* av Ida Isaksson-Sillén. Konstverken är utförda i gjuten betong och beställdes 1982 av Statens konstråd. *Slottstigen* som tidigare gick öster om byggnaderna fram till länsfängelset flyttades i och med utbyggnaden öster om byggnaden mot parken.

Den övergripande gestaltningen av marken kring Länsstyrelsens byggnad är tillkommen i början av 1960-talet i samband med att byggnaderna uppfördes. Typiskt för tiden är att kompositionen är enkel och att raka linjer dominerar. Hårdgjorda ytor är belagda med betongplattor. Växtmaterialet består av sammanhängande buskage av robusta arter som kan föryngras med radikal beskärning när de blivit risiga. Entrésidan är anpassad till biltrafik med en infart för bilar med avlämningsplats. Mellan husen finns en vistelseyta för personalen och på östra sidan av den östra byggnadskroppen finns en uteplats. Parkeringsplatser finns både söder och väster om byggnadskomplexet. Förbi den södra parkeringen leder resterna av en gammal allé som tidigare ledde från fängelset och ned till Svartån.

Kulturhistorisk värdering

Byggnaden är väl bevarad i helhet och detaljer med proportioner, byggnadsmaterial och utformning och har ett utpräglat modernt formspråk. Byggnaden är en del av ett bälte av institutions- och förvaltningsbyggnader som staden och staten uppförde i Stallhagens östra del. Placeringen av Länsstyrelsens verksamhet har varit placerad i anslutning till Västerås slott sedan 1500-talet. Byggnaden har ett synligt läge intill Västra Ringvägen.

Markanläggningen kring Länsstyrelsen är i stora drag välbevarad från byggnadstiden. Den är mycket typisk för den sena modernismens trädgårds- och landskapsarkitektur. Gestaltningen bygger i stora drag på cirkeln och rektangeln, markbeläggningar är utförda i prefabricerade betongplattor, gångarna är minimerade till de absolut nödvändiga, växtmaterialet är robust och lättskött, arterna är få och ofta använda i stora sjok, en stor del av ytan tas upp av klippt gräsmatta. Bilen har också en central plats i anläggningen med parkeringsytorna och avlämningsplatsen framför Länsstyrelsens huvudentré.

Viktiga karaktärsdrag

- Byggnaden har ett tydligt modernt formspråk.
- Byggnaden har en osymmetrisk volym med rätlinjiga sammansatta byggnadskroppar i olika höjd.
- A-huset med sin höga byggnadskropp är en karaktärsbyggnad.
- Byggnaden har en tydlig kontors/offentlighetskaraktär.
- Motfallstak med list av koppar samt flackt sadeltak.

- Slätputsade osmyckade fasader i en rödbrun kulör. Kulören harmonierar med slottsbyggnaden som ligger i närheten.
- Horisontella fönsterband med bruna bågar, sträcker sig runt byggnadens hörn.
- B-huset glasfasad mot söder.
- Offentlig konst
- Markplaneringen bygger i stor utsträckning på de geometriska formerna kvadraten och cirkeln.
- Få gångvägar där de verkligen är nödvändiga av kommunikationsskäl.
- Prefabricerade betongplattor ursprungligen i tre olika format.
- Planteringar med buskar av robusta friväxande arter samt enstaka solitärer som en blodlönn.
- Rester av allé från fängelset.



Figur 32 Vy mot A-buset från Ringvägen i höjd med Våghusbron.



Figur 33 Vy från den i söder passerande gång- och cykelväg samt järnväg. Vy från gångstråk från slottsreten väster om slottet.



Figur 34 a: Vistelseyta med markbeläggning av betongplattor.



b: Friväxande buskage av snöbär.

Gamla slottsträdgården

Beskrivning

Centrum i området utgörs av en gammal ruddamm med kallmurade in- och utflöden vid kortsidorna. I övrigt verkar dammen, vid okulärbesiktning inte vara stenskodd. Dammens sidor har relativt tät mestadels självsådd vegetation av al, fläder, ask, stenros, trubbhagtorn, hassel och hägg. Väster om dammen finns en låg mur av hantverksmässigt tuktad sten som troligen är en rest av det dräneringsdike som tidigare gick längs trädgårdens västra och sydvästra sida och längre tillbaka avvattnade ruddammarna i norr.

Området norr om dammen, på platsen för den gamla gåsrotsformen, utgörs till stor del av en klippt gräsmatta. I områdets mitt finns en rad med två äppelträd och ett päronträd som visar den tidigare mittaxelns sträckning. Det södra trädet har kraftiga angrepp av fruktträdkräfta. I väster står ett ensamt äppelträd som också är en rest av fruktträdgården.

Söder om ruddammen finns delar av den romantiska parken från 1800-talet kvar med kraftiga träd av lind, lönn, ask, blodbok och hästkastanj som bildar en krans i öster, söder och väster. Mellan kransen av parkträd och dammen finns tre äppelträd och 2 päronträd. Friväxande buskage av fläder, schersmin och gullkornell förekommer inom området och är troligtvis från omgestaltningen i slutet av 1960-talet.

Gångsystemet inom området är till stor del försvunnet eller igenlagt. Det gäller både det äldre gångsystemet och det som anlades i slutet av 1960-talet. Det har också uppstått en stig när människor tar den kortaste vägen genom området.

Inom området finns fasta parkbänkar, vissa omgivna av friväxande buskage. Mot väster avgränsas området av friväxande buskage av bland annat snöbär, smultronschersmin, trubbhagtorn, gullkornell, måbär och äpple. Även uppslag av ask, lönn och alm förekommer. Mot norr avgränsar en gångväg och ringleden. Mot öster avgränsas området av Svartån. Här är strandkanten stenskodd med sprängsten lagd i kallmursteknik. Mot söder avslutas området av en asfalterad gång- och cykelbana samt järnvägen.

Kulturhistorisk värdering

Ruddammen har mycket höga värden och har sin form bevarad sedan trädgården anlades i mitten av 1700-talet. Den är också den enda bevarade fiskdammen av flera som funnits vid Västerås slott sedan åtminstone 1500-talet. Ruddammar var en central del i trädgårdsanläggningar vid slott och herresäten under 1500-, 1600- och 1700-talen.

Den romantiska parken söder om dammen har kvar sin ursprungliga sträckning, även om gångsystemet i stort sett försvunnit. Parkträden är gamla och planterade när området fortfarande ingick i

landshövdingens trädgård. Eventuellt är några träd, hästkastanjen, lönnen väster om kastanjen och asken i väster, ursprungliga från när promenadparken anlades.

De bevarade fruktträden har stora kulturhistoriska värden av flera skäl. De berättar om den långa historien av fruktodling på platsen, de tre som står på rad norr om dammen visar mittaxelns tidigare sträckning. På kartan från 1947 finns ovanligt många sorter för att vara vid mitten av 1900-talet, då man av rationella skäl oftast odlade färre sorter. Flera av sorterna på kartan är lokala sorter från Mellansverige. De kvarstående träden kan vid en identifiering ha kulturhistoriska värden som lokala sorter som i vissa fall är sällsynta.

Planteringarna från Walter Bauers omgestaltning i slutet av 1960-talet har ett visst kulturhistoriskt värde då han var en av de mest framträdande trädgårdsarkitekterna vid den tiden. Växtematerialets användning och sammansättning är också typiskt för sin tid med robusta och lättskötta arter.

Den stenskodda kajkanten är utförd i en teknik typisk för slutet av 1800-talet och några decennier in på 1900-talet. Den visar också trädgårdens sträckning sedan mitten av 1700-talet.

Den låga muren i väster och sydväst visar vad dräneringsdiket, som längre tillbaka avvattnade ruddammarna i norr, tidigare gick.

Viktiga karaktärsdrag

- Ruddammen med sina in- och utlopp.
- Parkträden i promenadparken i söder.
- Fruktträden både norr och söder om ruddammen. Fruktträden som markerar den tidigare mittaxeln.
- Strandskoningarna i öster.
- Den låga muren i sydväst.



Figur 35 a: Slottsträdgården från sydväst med strandskoning och parkträd. b: Promenadparken med äldre fruktträd och en eventuellt ursprunglig lönn.



Figur 36 a: Ruddammen från väster.



b: Ruddammens inlopp i öster.



Figur 37 a: Området mellan ruddammen och ringleden.



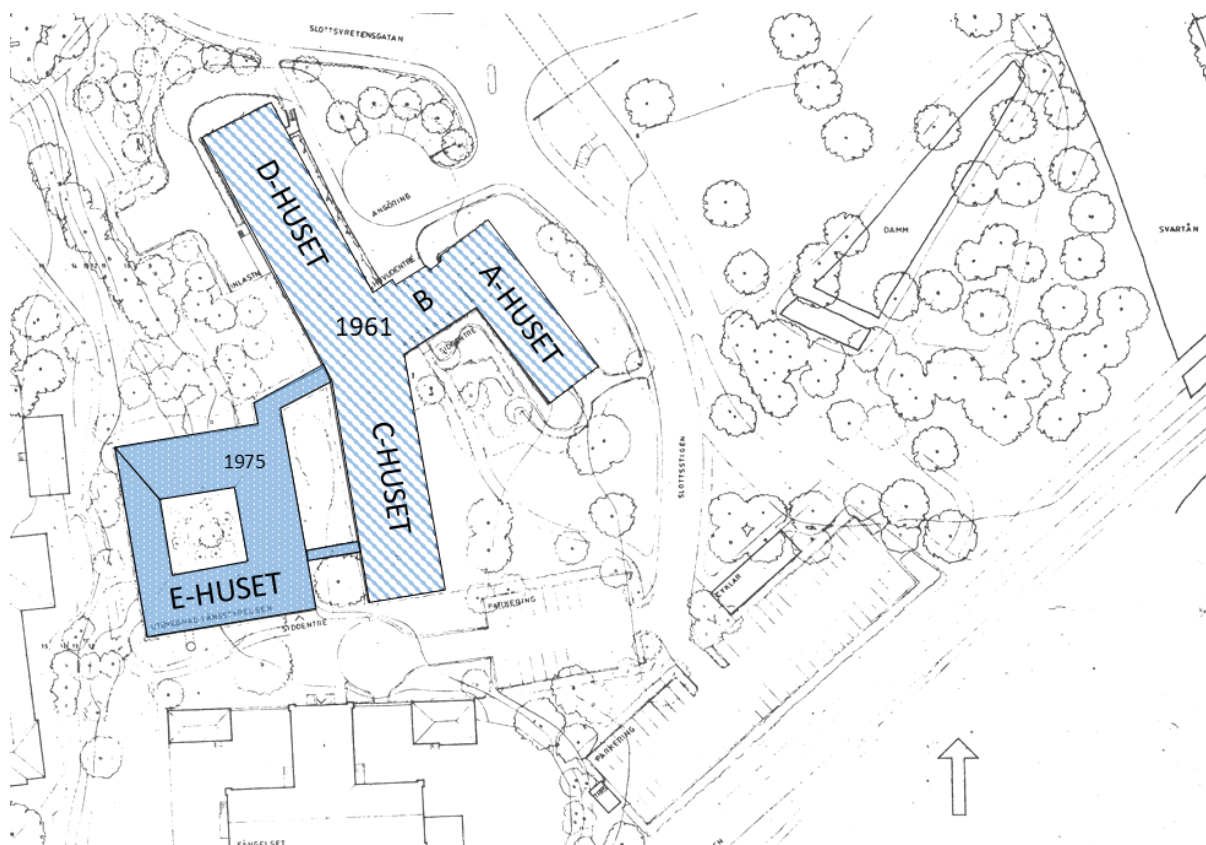
b: De tre fruktträd som markerar den tidigare mittaxeln norr om ruddammen.

6. Analys

Ändrad användning

Hela byggnadskomplexet består av 5 byggnadsdelar; A-huset, B-huset (entré), C- och D-huset samt E-huset som är en senare tillbyggnad. Samtliga byggnadskroppar delar gemensamma karaktärsdrag såsom sitt tydligt modernistiska formspråk, sina slätputsade osmyckade fasader i rödbrun kulör och horisontella fönsterband med bruna bågar samt plana eller flacka tak med taklist. Detta uttryck ska bevaras och visar på byggnadskropparnas ursprungliga gemensamma verksamhet. Samtliga byggnader bör skyddas med rivningsförbud i plan. Det bör i framtiden framgå att byggnaderna har en tydlig offentlig förvaltningskaraktär. Byggnaden ingår i ett kulturhistorisk värdefullt område tillsammans med andra förvaltningsbyggnader och ska fortsättningsvis utgöra ett värde där i. Fasad mot norr och öster är viktiga för att i framtiden fortsätta visa denna förvaltningskaraktär. En ändrad användning av byggnaderna är möjligt. En sådan kräver dock hänsyn till befintliga kulturhistoriska värden.

Om konstverket ”Stampel” som står söder om B-huset planeras att flyttas bör en dialog föras med konstnären.



Figur 38 Länsstyrelsens byggnad från 1961 i skrafferat blått, tillbyggnad från 1975 i prickad blå.



Figur 39 Viktiga siktlinjer och vyer.

Viktiga vyer och siktlinjer

- Vyn från slottet/Ringvägen mot byggnadens norra fasad/entré är viktig.
- Vyn från Nanna Swartz gata mot slottet bör beaktas vid eventuella tillbyggnader på gård.
- Vyn mot A-huset från Våghusbron/åpartiet är viktig.
- Vyn mot in i parken från åpartiet är viktig.
- Siktlinje mot öster från Nanna Swartz gata förbi Länsstyrelsens byggnad, och f.d. länsfängelset är viktig.
- Siktlinje från slottet mot A-huset och vidare mot Mälaren är viktig.
- Siktlinje från gång- och cykelväg väster om slottet förbi A-huset är viktig.



Figur 40 Vyn från slottet/Ringvägen mot byggnadens norra fasad/entré.



Figur 41 a: Vy från bron och åpartiet.



Figur 40 b Siktlinje från Nanna Swartz gata.

Känslighets- och tålighetsanalys

I känslighetsanalysen av den aktuella fastigheten har vi bedömt vissa delar vara mer känsliga för yttre förändring än andra. Dessa är markerade med rött. Dessa områden bör fortsättningsvis bevara dess nuvarande utseende och karaktärsdrag och förändringar ska ske med stor hänsyn till dessa. Gulmarkerade områden tål förändringar i högre grad. Dock bör dessa också göras med hänsyn till de befintliga kulturhistoriska värdena. Gröna områden är delar av ytor som redan har genomgått förändringar eller ligger placerade på ett så sätt att förändringar inte påverkar det gemensamma uttrycket som byggnadskomplexet har. Gröna ytor tål större förändringar så som tillbyggnad, nya planteringar och förändrade fasaduttryck.



Figur 42 Rött: Dessa områden bör fortsättningsvis bevara dess nuvarande utseende och karaktärsdrag och förändringar ska ske med stor hänsyn till dessa. Gult: Området tål förändring på byggnad och markområde. Dock ska dessa också göras med hänsyn till de befintliga kulturhistoriska värdena. Grönt: Området tål större förändringar så som tillbyggnad, omgestaltningar och förändrat uttryck. Skrafferad yta visar lämplig mark för nybyggnation.

Röda områden:

- A-husets höga byggnadskropp är tydlig och iögonfallande från den förbipasserande Ringvägen, från åstråket, från gång- och cykelstråk söder om byggnaden, från södra sidan av järnvägsspåren, från slottet och dess omgivande gångstråk samt från lasarettshöjden i öster. Denna byggnad bör behålla sina karaktärsdrag. Byggnaden kan byggas på en våning om detta görs med hänsyn till befintliga takbyggnader, till karaktärsdragen samt symmetri och befintliga höjdskillnader mellan byggnaderna bevaras.
- Skyltning på byggnaden bör hållas sparsamt.
- B-husets funktion som entré bör bevaras. Karaktärsdragen mot norr och glasfasad mot söder bör bevaras. Byggnaden bör ej byggas på.
- D-husets karaktärsdrag mot norr bör bevaras.
- Vyn från slottet/Ringvägen mot entrésida är viktig varför samtliga fasader mot norr bör beaktas vid förändring.
- Ruddammens utformning och sträckning ska bevaras.
- Alléträden visar en tidigare väg med allé till fängelset. Träden ska bevaras och vårdas så långt möjligt då de genom sin placering och ålder berättar om ett tidigare skede.
- Fruktträden ska skötas med hänsyn till de kulturhistoriska värdena.
- Parkträden i promenadparken ska skötas med hänsyn till de kulturhistoriska värdena.

Gula områden:

- A-huset tål en påbyggnad om denna gör med hänsyn till befintliga karaktärsdrag och ventilationsdel.
- C-huset fasad tål förändringar om dessa görs med hänsyn till karaktärsdrag och siktlinje i östvästlig riktning. Byggnaden kan byggas på i en våning.
- E-husets södra fasad tål förändringar om dessa görs med hänsyn till karaktärsdrag och siktlinje i östvästlig riktning. Byggnaden kan byggas på i en våning.
- Byggnadskropparna A, C, D och E tål förändringar i form av påbyggnader om dessa görs med hänsyn till karaktärsdragen och symmetri och befintliga höjdskillnader mellan byggnaderna bevaras.
- Nya parkanläggningar är möjliga inom gula delar av slottsträdgården om de görs med hänsyn till de kulturhistoriska värdena och efter att lämpliga arkeologiska undersökningar utretts.
- Fruktträd och parkträd ska skötas med hänsyn till de kulturhistoriska värdena.
- Områdets övergripande gröna plan och gestaltning kring Länsstyrelsen bör bevaras med utgångspunkt i anläggningen från 1960-talet.
- Hårdgjorda ytor bevaras. Vid behov av byte av plattor ersätts de med samma material, behandling och format som ursprungliga.
- Byggnader får generellt inte uppföras inom gamla slottsträdgården. Mindre parkbyggnad i högst en våning som stödjer den offentliga allmänna parken och platsens ändamål kan vara möjligt. Byggnaden ska placeras med hänsyn till siktlinjer.

Gröna områden:

- E-huset samt C- och D-huset mot väster samt gården är ytor och fasader som tål större förändringar i form av fasadändring.
- Skrafferad yta i västra delen av fastigheten är lämplig för eventuell tillbyggnation i flera våningar.
- Angöringsyta framför entrén i norr tål förändring.
- Parkeringsytor och körbanor öster och söder om byggnaderna tål förändring.

Sammanfattande tålighetsanalys per byggnadskropp

A-huset:

Hög byggnadskropp som är synlig på håll, tål inte fasadändringar, skyltning på fasad bör hållas sparsamt, nya entréer är ej lämpligt. Karaktärsdragen ska bevaras. Byggnaden kan byggas på en våning om dessa görs med hänsyn till befintliga takbyggnader. Hårdgjord yta och grönyta bör behålla sina sträckningar och material. Buskplanteringar bör fortsatt ha samma artsammansättning. Den öppna gräsytan med plantering och plattsättning mellan A-huset och C-huset bör i fortsättningen vara en öppen grön yta och inte bebyggas. Den gatstensbelagda sittplatsen och pilträdet är inte ursprungliga och tål förändring.

B-huset:

B-husets funktion som entré bör bevaras. Fasad och karaktärsdragen mot norr och söder bör inte förändras. Byggnaden bör inte byggas på med en våning. Luftsluss samt trappa mot söder, körytor och parkeringsplatser utanför den norra entrén tål förändring. Planteringar på norra sidan tål förändring med hänsyn till ursprungliga karaktärsdrag. Vistelseyta och grönyta på södra sidan bör behålla sina sträckningar och material. Planteringarna tål vissa förändringar med hänsyn till karaktärsdragen.

C-huset:

Fasad tål förändringar om dessa görs med hänsyn till karaktärsdrag. Byggnaden kan byggas på i en våning om den görs med hänsyn till karaktärsdragen och symmetri och befintliga höjdskillnader mellan byggnaderna bevaras. Fasad mot väster och gården tål större förändringar i form av tillbyggnader, inglasning, entréer etc.

D-huset:

Byggnaden tål förändringar i form av påbyggnader om dessa görs med hänsyn till karaktärsdragen och symmetri och befintliga höjdskillnader mellan byggnaderna bevaras. D-huset mot väster och gården är ytor och fasader som tål större förändringar i form av fasadändring.

E-huset:

E-huset utseende är anpassat till utseendet och karaktären till byggnadskropparna A-D som uppfördes 14 år tidigare. Detta utseende och de gemensamma karaktärsdragen bör bevaras åt söder. På övriga fasader finns utrymme för större förändringar på grund av dess indragna läge från gata.

Gård åt väster:

Tål förändring i form av tillbyggnader, nybyggnader, nya och förändrade entréer. Vyn från Nanna Swartz gata mot slottet bör beaktas vid eventuella tillbyggnader på gård.

Slottsträdgården

Ruddammen är känslig för förändring och bör vårdas för sin fortlevnad. Promenadparken söder om ruddammen är relativt känslig för förändring och bör restaureras utifrån historiska källor. Området norr om ruddammen är kraftigt förändrat och har krympt i storlek. Den ursprungliga gestaltningen går inte att återskapa. Det är möjligt att göra en historisk tolkning eller en nyanläggning med utgångspunkt i 1700-talets anläggning. Området tål därför förändring med hänsyn till de kulturhistoriska värdena.



Figur 43 a Fasaderna mot norr och Västra Ringvägen bör behålla sina karaktärsdrag. Entrén bör fortsättningsvis vara entré.



10 b Vy med Nanna Swartzgata i förgrunden och A-buset i bakgrunden. Siktlinjer förbi fängelset bör värnas.



Figur 44 Gården med D-byggnaden till vänster och E-byggnaden fram tål förändringar på grund av sitt skyddade och indragna läge från gatan.



Figur 45 a: E-buset och C-busets södra fasad bör behålla sina karaktärsdrag.



b: Den öppna grönytan mellan A- och C-buset bör fortsättningsvis vara öppen grönyta.



Figur 46 a: Befintliga skulpturer bör skyltas. Vid eventuell flytt ska samråd ske med konstnären.



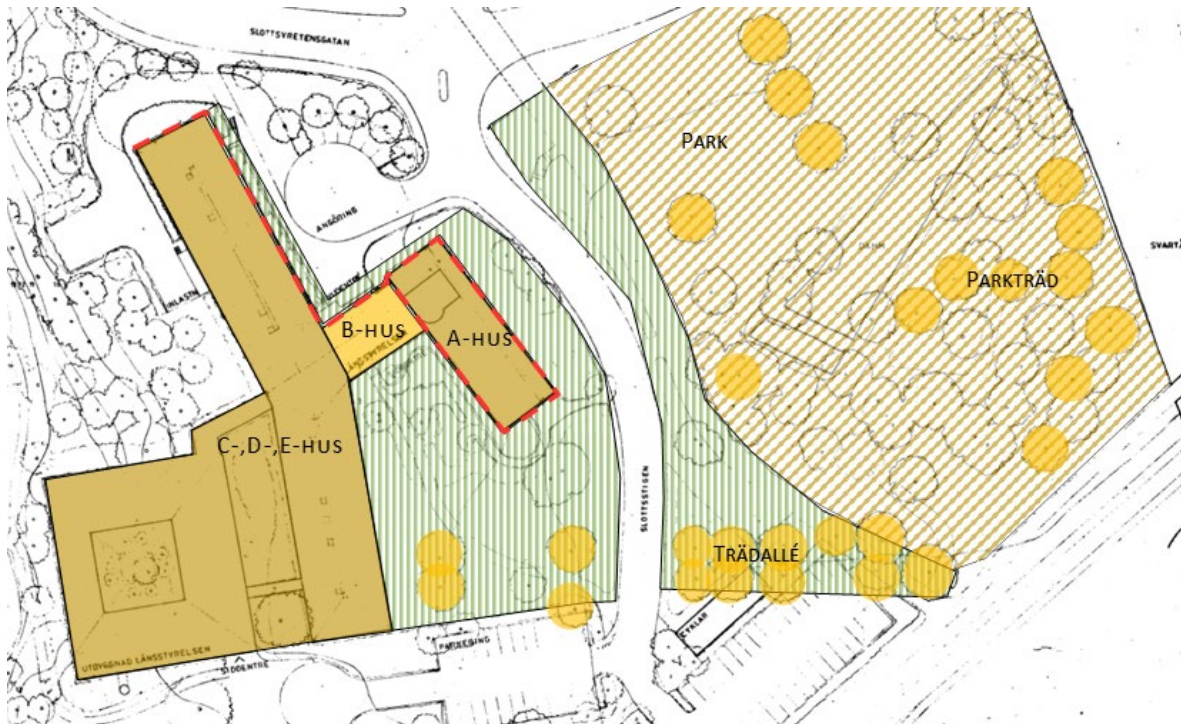
b: Norra delen av slottsträdgården är kraftigt förändrat och har krympt i storlek. Området tål därför förändring med hänsyn till de kulturhistoriska värdena.

Nollalternativet

Nollalternativet är en framskrivning av tillståndet i miljön och ska inte förväxlas med beskrivningen av nuläget. Nollalternativet speglar en trolig utveckling om det aktuella planförslaget inte genomförs. I nollalternativet sker ingen ändrad användning av byggnaden. Nuvarande plan innebär inte något kulturhistoriskt skydd för byggnader och mark/grönytor. Däremot är Slottsträdgården prickmarkerad och inte möjlig att bebygga vilket ger ett visst skydd.

Nollalternativet bedöms medföra att byggnaderna och slottsträdgården inte har ett kulturhistorisk skydd vilket kan medföra skada på de kulturhistoriska värdena.

7.Rekommendationer



Figur 47 Förslag till skyddsbestämmelser i vidare planläggning. Observera att grundkartan ej stämmer överens med dagens utseende.

Förslag till skydd i plan

Samtliga

byggnadsdelar Byggnadskomplex med högt kulturhistoriskt värde. Fasad längs röd streckad linje ska behålla ursprungligt utseende. Övriga fasadförändringar skall göras med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden. Vård och underhåll skall ske med material och metoder anpassade till byggnadens egenart.

B-hus Byggnadsdel får ej byggas på. Ursprungligt fasadmaterial, taklutning och taktäckning skall bevaras.

C-, D-,E-hus Påbyggnad får ske med högst en (1) våning som utförs med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag, ursprungliga utformning och volym.

A-hus Påbyggnad får ske med högst en (1) våning som placeras indragen från taksarg. Tillbyggnaden ska utföras med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag, ursprungliga utformning och volym.

Park Parkanläggningens ska vårdas och underhållas så att de kulturhistoriska värdena inte minskar.

Trädallé Träden ska bevaras. Träd får endast fällas om det är sjukt eller utgör en säkerhetsrisk och ska om möjligt ersättas med nytt träd av samma art och i samma läge.

Parkträd Markerade träd ska bibehållas och får endast fällas av biologiska eller säkerhetsmässiga skäl och ska då ersättas av likvärdigt.

Den övergripande gröna plan och gestaltning kring Länsstyrelsen bör bevaras med utgångspunkt i anläggningen från 1960-talet.

Byggnaderna bör förses med rivningsförbud i plan.

Konsten ska bevaras på fastigheten. Verken är skyddade av upphovsrätt. Vid eventuell flytt av konstverken bör dialog föras med konstnären.

Förslag till vidare arbete med slottsträdgården

För att det försatta arbetet med att lyfta fram och värna om de kulturhistoriskt värdefulla delarna i slottsträdgården bör framtida skötsel och planeringsåtgärder innehålla följande aktiviteter:

- Inventera trädgården för att kartlägga förekomst av äldre perenner. Inventering bör utföras vid tre tillfällen under växtsäsongen för att växter med olika tillväxtfaser ska kunna identifierats korrekt.
- Sortbestäm de äldre fruktträden med utgångspunkt i inventeringen från 1947 som visar att flera av sorterna är lokala sorter, möjligen ovanliga, från Mellansverige.
- Utforma en vård- och underhållsplan för att säkra en framtida skötsel av parken så de kulturhistoriska värdena bibehålls.
- Makrofossilundersökning av bottensedimentet i dammen kan ge information av vad som odlats i trädgården tidigare.
- Ta fram restaurerings- och gestaltningsförslag med utgångspunkt i trädgårdens kulturhistoriska värden.

9. Referenser

Kart- och arkivmaterial

Arkiv och bibliotek - Västmanlands läns museum

Västerås stadsarkiv

Västerås bygglovsarkiv

Lantmäteriets kartmaterial

Digitalt museum

Otryckta källor

Västerås stad detaljplaner (www.vasteras.se) 2023-09-20

Riksarkivet.se (forvaltningshistorik.riksarkivet.se/05_Lan.htm) 2023-09-13

Jonas Ros, Vikingatid och medeltid i Västerås - Nya arkeologiska undersökningar och nya perspektiv <https://www.youtube.com/watch?v=BxOgCBV6V54&t=293s> 2023-10-09

Tryckta källor

Hedlund, R, *Västerås slott: fogdeborg, kungaslott, fängelse och residens*, Västmanlands läns museum, Västerås, 1990

Jonsson, K. 2001. *Kvarteret Slottsträdgården 2 i Västerås, Antikvarisk kontroll*, Slottsträdgården, 2, Västerås stad, Västmanland. Västerås läns museum, Kulturmiljöavdelningen Rapport 2001:12. Västerås

Karp, E, *Modernism: arkitekturguide Västerås*, Västerås stad, Västerås, 2020

Kulturmiljöunderlag för Västerås innerstad, kulturarvvastmanland.se Västerås stad 2023-09-06

Modernismen i Västerås kommun, modernismenivastmanland.se 2023-09-05

Nordberg, T O:son, *Västerås slott: en byggnadshistorisk skildring*, Kommunen, Västerås, 1975

Platsanalys Detaljplan för slottsträdgården 2 (dp 1993) 2023-05-08, Stadsbyggnadsförvaltningen Västerås

Vårdprogram för slottsparken kring Västerås slott U 001. Statens fastighetsverk 2015

Västerås stadsbebyggelse. Kulturbeskrivning av byggnadsinventering i Västerås kommun. Västmanlands läns museum, 1980

Västmanlands läns tidning 16/6 1971, *80-åring minns: Kraftig schäfer bevakade slottsträdgårdens skatter*.

Informanter

Therese Segerstedt, Statens konstråd. mailkontakt 2023-09-21

Ylva Sillén, mailkontakt 2023-09-27

Tekniska och administrativa uppgifter

| | |
|--|---|
| <i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i> | KM23110 |
| <i>Landskap:</i> | Västmanland |
| <i>Län:</i> | Västmanlands län |
| <i>Socken:</i> | Västerås domkyrkodistrikt, fd St Illians sn |
| <i>Kommun:</i> | Västerås stad |
| <i>Beställare:</i> | Niclas Ericsson Imperia fastigheter AB |
| <i>Antikvarie:</i> | Sara Bäckman, byggnadsantikvarie André Strömqvist, byggnads- och trädgårdsantikvare Jan Ählström, arkeolog Jennifer Eklund, byggnadsantikvarie Stiftelsen Kulturmiljövård Pilgatan 8D 721 30 Västerås |